

A VÁRADI KAPITÁNYSÁG TÖRTÉNETE

IRTA:

BALÁS MARGIT

LÁNG JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA.
NAGYVÁRAD 1917.

I.

Bevezetés.

A török, mint tudjuk, nagyon erősen belejátszott hazánk történetébe, keserves és mélyen járó nyomokat hagyva hátra emlékezetünkben. Az a hatalom, amely már Konstantinápoly elfoglalásával mintegy éreztette s jelét adta annak, hogy a historia színpadán tehetséget és arravalóságot megpróbáló, de elsőrangú szerepre tart számot, ettől kezdve folytonosan emelkedőben volt. Trónján harcias, hódítani vágyó szultánok ültek s egyik a másikatól vette át örökségképen hagyományul azt a politikát, amelynek éle főleg ellenünk irányult. A töröknek hazánkban való sűrű megjelenése, hadjáratai, melyeknek vezetői a pasák, de gyakran maguk a szultánok voltak, erősen megpróbálták nemzetünket. Ennek a keserves megpróbáltatásnak átélését annál nehezebbé s szinte elviselhetetlenné tette az a körülmény, hogy a mohácsi vész után kettészakadt, két uralkodó között kétfelé oszlott nemzet állott az egységes török félhorddal szemben.

Azokban az időkben, amikor minden ember, mint katona, kardjával s vérével szolgált hazáját, fontos szerep jutott a várak, városok védelmezőinek: a kapitányoknak s várnagyoknak. Sokszor egy-egy kiszemelt vár vagy város elfoglalása vagy megsarcolása volt a beütéseknek, becsapásoknak tisztán bevallott, egyedüli célja. Egy-egy vitézebb várkapitánynak a híre mindig eljutott a török udvarba, akinek aztán számolnia kellett azzal az eshetőséggel, hogy harcias, bátor magatartással

val magára zudíthatja a török bosszuját. Ára volt annak a jó hírnévnek! Az volt aztán a tűzpróba, amikor a megtámadott megállva helyét, mint győztes került ki a kemény ostromból. Az ilyen kiállt tűzpróba irányító, sőt döntő befolyással lehetett a török hadak további terveire, utjaira. Tudunk eseteket, amikor egy jelentéktelennek tetsző vár hősi magatartása a törököt tervei feladására s csufos visszavonulásra kényszerítette.

Ha mindezeket számba vesszük, elismerhetjük s beláthatjuk, hogy mennyivel inkább súlyos kötelességeket rótt egy nagyobb, már fekvésénél, helyzeténél fogva is fontos vár kapitányára a védelem. Mindig nehéz, sőt kényes dolog volt e tiszt betöltésének kérdése. Arravaló, hivatott embernek kellett lennie annak, aki méltó is legyen a bizalomra, amellyel az állás betöltésénél megisztelték. Hiszen sokszor ezerek létérdeke függött egy-egy nevezetesebb vártól, annak kapitányától. Messzire kiható eredményeket biztosíthatott a töröknek egy-egy elfoglalt erősség, viszont nekünk adott erősebb támaszt és előnyt egy egy nehéz küzdelmek árán megtartott vár.

Nem lehet elvitatni a fontosságot egyik vártól sem, mert a maga körzetén belül mindegyiknél létkérdés volt a vár tartása, bírása. Legfontosabb szerep mégis az u. n. *végvárak*nak jutott, mint amilyenek Belgrád, Temesvár, Budavár, Várad stb. voltak. Földrajzi fekvésük-nél fogva olyan támaszpontok, amelyek alapjául szolgálhattak nagyobbmértvű terjeszkedéseknek a török részről.

Várad Magyarország felől Erdély kulcsa volt, amely ha elesik, egész Erdély tárva volt a török hódítás előtt. Mintegy ütközőpontként szerepelt a két veszedelmes szomszédság: a német és török között. Épen úgy áhítozott Váradra a német is. Hogyne? Hiszen Várad az Erdélybe vezető ut kapuja s ha az az övé: ez a Habsburgok hatalmi tulsúlyát jelenti. Az erdélyi fejedelmek korán felismerték Várad birásának jelentőségét és Szapolyai János óta, ki székhelyét is ott tartotta egyideig, a fejedelmek mindig különös gondot fordítottak Várad

megvédelmezésére. Nemcsak a város, hanem a környék, az Alföld egyrésze s a magyarországi Részek (Partium) messze területe, birása függött attól. A Báthoryak nagy gondot fordítottak védelmére. Bethlen Gábor is felismerte Várad fekvésének fontos voltát, mely háta mögött, mikor Magyarországra indult, védte Erdélyt s esetleges visszavonulását fedezte. Ezért 1618-ban elrendelte, hogy a vár bástyái újra építtessenek „sietséggel, mivel az nem gyermeki dolog“. (Tm.-kori Okm. tár, III., 1618. febr. 24., Bethlennek Rhédeyhez irt levele.) A Rákócziak folytatták az elődök munkáját.

A vár fontossága tehát megkívánta, hogy védője, a vár kapitánya, állása nehéz betöltésének teljes tudatában legyen és ahhoz mérten ereje, esze, tehetsége legjavát adja s rátermettségét tetteivel, eredmények felmutatásával bizonyítsa.

II.

Várad történetének rövid áttekintése.

Várad történetét Szent László legendái vezetik be. A hős szent király alakja annyira belekapcsolódott a város történetébe annyiféle színes változatban, variációban szövődik bele a város életébe, hogy szinte nehezünkre esik kihámozni belőle a historiai tényt, a száraz adatokat. A legendák történeti magva mindenesetre az, hogy Szent László valóban a város megteremtője. A szent király itt prépostságot, majd püspökséget alapított. A váradi káptalan Váradot mindig magáénak tekintette és földesuri jogát senki kétségbe nem vonta.

Ebben rejlik annak az oka, hogy Várad és a váradi káptalan, illetőleg a váradi püspökség története mindig szorosan összekapcsolódott egymással.

Ez időkben még a „Nagy“ előnév ismeretlen. „Nagyvárad“-nak azon időtől kezdve nevezik, midőn Velence, Olaszi s Vadkert a püspökség által a városhoz csatol-

tattak. Ettől kezdve a „Nagy“ előnév e városrészeknek mintegy közös gyűjtő neveként szerepelt. (Körülbelül 1690. körül).

Szent László, mint tudjuk, Váradon van eltemetve. Ez a körülmény is közrejátszott a város történetének legendás színezetű kialakulásához. Szent László sirja bucsujáró hely lett, hova királyok zarándokoltak, fogadalmat téve, hogy az ő nyomdokaiba lépnek.

1192-ben III. Béla szentté avattatta a nagy királyt, megjelenvén ott teljes, diszes udvarával. A királyi udvarnak e kegyeletes gyakori megjelenése, oda zarándoklása erősen fellendítette a város iparát, kereskedelmét.

A fejlődésnek indult várost az első csapás 1241-ben éri, a tatárdulás idején. Ennek a szomorú időnek közvetlenül megkapó történetét Rogerius váradi kanonok adja a Carmen Miserabile-ben. Szt. László városának falai ezután még sok nehéz óra néma szemlélői voltak. 1474-ben ismét csapások: Ali, szendrői bég pusztításának színhelye, 1514-ben Dósa hadai dúlták-rabolták.

De a csapásokat mindig kiheverte a város s az újrafejlődés annál hatalmasabb lendülettel indult meg. Zsigmond idejében, mint sűrű lakosságú város szerepel. A Hunyadiak korában Vitéz János püspöksége alatt érte el kifejlődésének egyik legszebb korát. Ipara igen nagy méreteket öltött. A püspökség szükségletei: az aranyhímzés, gyöngyhímzés az ipar, a kéziipar fellendülését tette lehetővé. Az országkereskedői messze vidékekről sereglettek oda. Forgalmas, mozgalmas élet játszódott le falai között.

Szapolyai János és I. Ferdinánd idejében pedig éppen nevezetes szerepet tölt be Várad, mint a nemzeti király fővárosa. Az erdélyi zavargások idején 1530 körül, mikor Czibak megöletése után, Majláth István és pártja felkelést szítottak Gritti kegyetlenkedései s erőszakoskodásai miatt, János király udvarát Budáról Váradra tette át (Szerémy Gy.) Itt kötöttetett közte és Ferdinánd közt 1538-ban a béke is, melyben az ország uralma felett megosztottak. Ezen időkből a város nagynevű püspöke,

Fráter György történeti szereplése is össze van kötve a város nevével. I. Ferdinánd halála után a reformáció itt is tért hódít. A későbbi időkben is az erdélyi fejedelmek gyakran tartották itt ideiglenesen udvarukat

A város birása felett a magyar királyok és erdélyi fejedelmek között gyakori versengés támadt. 1557-ben 9 havi ostrom után a város Varkocs Tamás hatalmába jutott, ki Izabella királyné hadvezére s a tiszántuli megyék főkapitánya volt. Ezen ostrom alatt Várad sokat szenvedett. Az ekkor tartott tordai országgyűlés végzése így szól:

„Egyenlő akarattal végeztetett, hogy aféle egyházi renden való személyek, kik az pápai tudományhoz és emberi szerzéshez ragaszkodtanak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége (János Zsigmond) birodalmából mindenünnen kiigazitassanak. Az váradi káptalannak ő felsége ez jövő virágvasárnapot hagyta, kik ha meg akarnak térni, házokban, szőlejekben, marhájokban — jószáguktól elválva, kiket ő felsége magának akar tartani — békességgel megmaradhatnak, ha pedig az Istennek ígését nem akarják venni, személyekben, marhájokkal egyetemben valahova akarnak menni, szabadon elbocsáttassanak“. (Bunyitay)

Ennek következtében 1557-ben a váradi székes káptalan tagjai „a vár elfoglalása miatt elszéledének“.

III.

A kapitányság története.

Amint e rövid történeti áttekintésből látjuk, földrajzi fekvésénél, helyzeténél fogva is mintegy praedestinálva volt Várad arra a szerepre, amelyet a történelem folyamán betöltött. Mint Erdély kulcsa, minden idők viharába belesodródott s annak, — amint formálódtak az események, — hol békés, hol harci keservektől mozgalmas életéből nagyon kivette a részét.

De mint Bunyitay megjegyzi: „Mindig volt egy kéz, Várad püspökeinek keze, melynek ápolása alatt a város még szebben, megifjodva kelt ki hamvaiból“. Azonban ezt a kezet is megfosztották a cselekvés lehetőségétől akkor, mikor 1557-ben János Zsigmond az itt székelő káptalant elűzte, miután Biharmegye urának mondhatta magát. „S a püspöki palota fényes udvartartását egy várkapitány katonai személyzete váltotta fel“.

Lakos Lajos „Nagyvárad multja és jelenéből“ című munkája szerint az eddig az időpontig még szorosan összefüggő közigazgatásra és igazságszolgáltatásra erősen rá volt nyomva a papi jelleg, sőt e teendők egyenesen a papok hatáskörébe voltak utalva.

Lakos ezt az állítását azzal indokolja, hogy már Szt. László törvényei megkövetelték az írás-olvasás néhez mesterségét azoktól, akiket bizalma az igazságszolgáltatás és közigazgatás terén alkalmazott. Ehhez a tudományhoz azonban, már hivatásuknál fogva is eleinte kizárólag csak a papság értett, tehát a közigazgatással párosult igazságszolgáltatás az ő kezükbe került. Ezt a hatáskört a további időkre nézve is annyira lefoglalta a papság, hogy idézett írónk csak akkor tartja megváltozottnak ezt az állapotot, amikor János Zsigmond a káptalant elűzte s az ujonnan szervezett terület élére a főkapitányt állította.

Ez a megvilágítás egész valószínűnek látszik, de azért még sem lehet olyan teljesen és kizárólag papinak tüntetni fel ezen idők közigazgatását. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a vármegye és a városok, mint közigazgatási szervek működtek már Szt. István korában. Mindenesetre a püspöki székhelyeken a püspök, a papság, mint tekintély szerepelt. A város, a vármegye lakossága sűrűn fordult olyan ügyekben is a papokhoz, amelyekben a hit tekintélye, a vallás szava befolyásoló, jótékony hatással lehetett. Ez mind elfogadható s látszólag bizonyos egyházi színezetet kölcsönzött talán a közigazgatásnak, igazságszolgáltatásnak. Az új rend, új állapotok, a kapitányság szervezése azonban egy

csapásra megváltoztatta a vármegyei, városi élet addigi jellegét. A papságot ugyancsak közelről érintette a változás, amely papságnak az élete, történeti multja anynyira egybeforrott a város történetével. A váradi püspöknek ott kellett hagynia székhelyét s 134 évig 15 püspök várta a napot, hogy saját egyházmegyéjében működhessek. Mert mint Bunyitay megjegyzi: „A katolikusoknak erős a hitük, a magyaroknak erős a jogérzésük“. S így a királyok apostoli joguknál fogva mindig neveztek ki váradi püspököt, hogy a jogfolytonosság meg ne szakadjon.

János Zsigmond országa viszonyainak megfelelőleg szervezte az újonnan foglalt területet. Fő- és várkapitányi, valamint vármegyei állásokat szervezett. Így a közigazgatás jellege gyökeresen megváltozott. Katonai fegyelem, katonai rend lépett helyébe.

Hogy fogalmat szerezzünk a váradi kapitányi állás mibenlétéről, Gyulai Pál levelét kell elővennünk, melyet Sibrik Györgyhöz, mint új váradi kapitányhoz intézett az 1595. évben. Erdélyben, a fejedelemség után legelső tiszt a váradi kapitányság volt, „melynél az Erdélyi birodalomban sem nagyobb, sem *gonoszabb* tiszt nincsen.“ A kapitány egyúttal Biharvármegye főispánja is volt. Tekintélyt, gondosságot, higgadt gondolkodást követelt ez a hivatás. „Ami a kapitányság dolgát ő magában nézi, abban az én ítéletem szerint első tekintet a helynek állapota, mely két szomszédság, török és német között vagyon.“ Az elkövetkezett zavaros időkben, amikor az erdélyi magyar tulajdonképpen sohse tudta, hogy a két barát közül melyik a rosszabb, mikor mindkét szomszéd, egyik a másikára féltékenykedve, Erdélytől sokszor magas árát kérte volna a barátságnak: valóban nehéz volt eltalálni a kivezető utat. S csakugyan határozott s tévedést nem ismerő biztos fő kellett legyen az, amelyik az útvesztők e labirintusában ki tudta ismerni magát. A diplomáciai fogások simaságát, szavaknak, ígéreteknek ezerszínű ruhákba való öltöztetését, burkolt beszédeknek idején való felismerését követelte ez a tisztség a viselőjétől.

„— Ugy viselni embernek magát, ezekhez, hogy egyik miatt se valljon kárt, nem kesiny okosság“. Ezt maga Gyulai Pál jegyzi meg, ki kora kiváló ismerője, történetírója, olaszországi egyetemeket járt fiatal államférfiu, ki Békés Gáspárnak, majd Báthorynak tanácsadója lengyelországi titkára, kedvelt hive volt. 1583-ban őt küldte Erdélybe azzal az utasítással, hogy a gyermek Báthory Zsigmond fejedelem mellé praesesekké tegye Kendi Sándort, Kovácsóczy Farkast és Sombory Lászlót. Az említett levél is sok tudásról élénk ítélőképességről tesz tanubizonyságot. A hivatal méltatása magas erkölcsi színvonalon álló ember tudáskörébe enged bepillantást. A levelet a kor a tartalmánál fogva annyira jelesnek találta, hogy azt minden ezentul kinevezett váradi kapitánynak felolvasták. Ez a levél valósággal mintegy kátéjává lett az e megtisztelő állásba lépő hivatali személyeknek. Minket is a legkörülményesebben tájékoztat a hivatal jelentőségéről, teendőiről, viselőjének köteleességeiről. „Ideig való tisztet birunk“ — mondja — „nem örökös uraságot, mely tisztnek idejét emberségünk meghosszabbítja, az el-len való dolgunk rövidíti“.

A kapitány személyét mondhatni olyan magas talapzatra emeli mely szerint az ő viselkedése, magatartása befolyásolója lehet alattvalói cselekedetének, irányítója alantasai tettének. „Ugy szóljon, mintha minden ember hallaná“, tehát szavai súlyának s értékének tudatában legyen.

Mint már említém, e tisztséggel együtt járt a biharmegyei főispánság is. A közigazgatás, igazságszolgáltatás tehát szintén hatáskörébe tartozott. Ezen jogai gyakorlása közben arra inti a hivatal viselőjét Gyulai, hogy a törvény, az igazság szolgálatában, a lelkiismeret, igaz jogérzés vezesse őt. Felette álló legyen minden emberi gyengeségnek, mely esetleg félrevezetné s birói függetlenségét sértené. Nagy hatalmat ad e tisztség az illető kezébe, de az tudjon bánni is vele.

Valósággal megható a levélnek az a közvetlen hangja, amelyen beszélve, az ujonnan kinevezett kapi-

tálynak utmutatásokat ad. Az elődöt, Géczy Jánost is előnyös világitásban tünteti fel. Valóban, a közhangulatot fejezi ki azon intése, mely szerint „az előttünk való jeles ember után nehéz jónevet venni“.

Hogy milyen előkelő tisztség volt a kapitányság, ennek bizonyítására elég lesz talán csak arra rámutatnunk, hogy fejedelmi személyek, Báthory István, Báthory Kristóf a vajdaságuk előtt Várad főkapitányai voltak. Bocskayt s Rákóczi Györgyöt szintén e tisztségben találta a fejedelemmé való választás. Mintha csak az erdélyi fejedelmi székhöz vezető lépcsőfűl szolgált volna. Várad, mint Erdély legfontosabb végvára szerepelt, fontos volt tehát, hogy kinek a kezébe teszik le Erdély kulcsát, amellyel együtt az Erdélyhez tartozó magyarországi részek kormányzósága volt összekötve.

A kinevezés jogát az örökös főispánság megszűntével az erdélyi fejedelmek gyakorolták. Érdekes, hogy I. Rákóczi György mennyire súlyt helyezett arra, hogy fia a közpályán való szereplését, mint váradi kapitány kezdje meg. 1640. augusztus 14-én nevezte ki az öreg Rákóczi váradi kapitánnyá „György urfit“. S utasítást, mely a hivatalt illetőleg kimerítő útbaigazítást ad, szintén átadta ekkor fiának. A bevezető sorok után beleiktatta Báthory Istvánnak 1585-ből való utasítását, amelyet mint tudjuk, Gyulai Pál irt, ugyyszintén az 1635 évi általa irt utasítását, mit Ibrányihoz intézett. — (Az elebbi az Erd. orszgy. eml.-ben 1575.-ről van kelezve, de ez tévedés, aminthogy Báthory utasítását is úgy kell értenünk, hogy annak értelmi szerzője Gyulai volt, titkára lévén Báthorynak.)

A beiktatás napja aug. 21-re volt kitűzve. Nagy fénnnyel és pompával ment végbe az ünnepség, mert azt a fejedelem akarta így. Kivonult a váradi kapitányság, élén a hajdukkal, hat csapatban. Azután 200 sisakos, pajzsos lovas. A lovasok után 2 aranyos zászlót vittek s 10 diszesen felszerelt lovat vezettek. Majd mint beiktató biztosok Kornis Zsigmond s Kassay István, majd az ünnepelt „György urfi“ s Bakos, Bornemissza követ-

keztek. Felvonultak az udvarból 80 pompás öltözetben, tigris s leopárd átalvetővel. Az előkelő menetet a munkácsi és pataki katonák sora zárta be. „A beiktatás helyére érve, Kornis átadta Györgynek a kornyétát (cimeres zászlót). Őnagysága azért adja át Magasságodnak a kornyétát, hogy amikor parancsolja, azzal s katonaságával éjjel-nappal oda siessen, hova parancsolja. — (Erd. orsz. gy. eml. X.)

Majd átadta a kardot, hogy azt kösse oldalára akkor, amikor a szükség úgy kívánja. Kassai a város kulcsait nyújtotta át e szavak kíséretében: „legyen barátja őnagysága barátainak s ellenségeinek ellensége“. Az ünnepélyes beiktatást nagy diszebéd követte. Az egész felvonulás, beiktatási ceremónia s az ebéd alatt szólotak az ágyuk torkai.

Ezekkel a bevezető aktusokkal vette kezdetét az ifju Rákócziak nyilvános szereplése

A váradi kapitányi állás első sorban bizalmi állás volt, de az ifju Rákóczi Györgyre nézve több volt ez ennél. Egy bizonyos fokig mint „gradus ad Parnassum“, a jövőre készítette elő. Mintegy előtanulmányul szolgált az ifju fejedelmjelöltnek. Közigazgatásilag a Partium is a hatáskörébe tartozott, mint váradi kapitány „csaknem kormányzói hatáskörrel igazgatta a részeket“. (Erd. orsz. gy. eml. X.) Tehát nemcsak katonai, de adminisztratív tér nyílt ez állásban előtte. Ez módot nyújtott neki arra, hogy az életet, az embereket, akikkel körül van véve, megismerje s tapasztalatokra, némi önállóságra tegyen szert. Szellemi kvalitásai által magát megkedveltesse és magának híveket szerezve, útját egyengesse a fejedelmi szék felé. Viselkedjék úgy, hogy ne lássék érdekmellennek a rendek bizalmára. Képességeinek, arravalóságának próbaköve volt tehát ez a pozíció. A portát illetőleg sem volt érdektelen, ha egy ilyen exponált helyen kedvező világításban mutatkozik be

A gyakori határszéli villongások, gonosztevők, rablók fosztogatásai, — melyekről az utolsó országgyűlések sűrűn megemlékeztek s melyek ellen oly szigoruan léptek fel —

a kapitány erélyes magatartását követelték. Az országgyűlések különösen a Várad s Jenő körüli fosztogatók, rablók kezeit akarják megkötni ez ügyben hozott törvényekkel, hogy a rend fenntartása ne ütközzék annyi nehézségbe, épen ott, ahol a fejedelem fia a kapitány. A portára járó követek igyekeztek is mindig kedvező képet festeni az e tekintetben elért eredményekről, hogy ez által is előre is biztosítsák a portának az ifju Rákóczi iránti jóindulatát. Fontos volt az, hogy a török tudjon róla, ismerje jó hírét az elkövetkezendő fejedelemválasztás érdekében. 1642. nov. 2-án I. Rákóczi György a portára küldött követeinek, Serédi Istvánnak és Váradi Körösi Isvánnak adott utasításában hangsúlyozottan kiemeli, hogy fia II. Rákóczi György Váradon van és részen áll, hogy a fosztogatókat példásan megbüntesse és így azoktól is minden módon igyekszik óltalmazni hatalmas császáruk birodalmát, kergetvén, fogdosztatván és érdekem szerint büntetvén csavargókat, az kiket bennük megkaphatna, sőt ebben a hatalmas császár végbeli vitézeinek is hirt ad és ebben jó értelmet visel velök“. — (T. m.-kori Okmtár. V. 236.)

* * *

1566-ban Szigetvárnak a török által való elfoglalása után nyer teljes kialakulást a török hódoltság. Az ország szívéét hasította ki a török, és foglalta le magának. A hódoltság területének sarokpontjait a következőleg jelölhetjük meg: Temesvár, Gyula, Szolnok, Hatvan, Fülek, Esztergom, Székesfehérvár, a Balaton vonala, Kanizsa, Sziszek. Az így körülhatárolt hódoltság két pasalikra volt felosztva: a budaira és a temesvárra. A társadalmi, politikai, közigazgatási helyzet, minden egy csapásra megváltozott ezzel. A szereplők mintha egytől-egyig kicserélődtek volna. Miért is maradt volna a magyar ebben a ránézve idegen világban!? E területről, mintha csak elsöpörte volna egy vihar a régi Magyarországot. Aki csak tehette, elmenekült vagy Felső-Magyarországba vagy Erdélybe, amely valóságos ments-

vára volt a magyarságnak 1570. óta, amikor a Miksa és János Zsigmond között létrejött egyezség szerint, Erdély végleg elszakadt az anyaországtól; úgy szerepelt, mint a nemzeti függetlenség, az alkotmány, a vallásszabadság védpajzsa.

Az 1568-ban kötött török békét ezután lépten-nyomon megújították és tartott úgy ahogy 1591-ig. De ettől a mondva csinált békétől nem kapta azt a békés, nyugodt életre áhitozó magyarság, amit várt volna tőle. Hogy is lehetett volna békének hinni azt az időszakos állapotot, amikor csak épen hogy nem volt a zászlókra írva a háború, de azért meg nem szüntek egy percre sem a csetepaték, a rabló fosztogatások. Különösen a végvárak körül öltött szinte állandó jelleget a harc. Összetűzésre mindig volt ok. A várak kapitányai sem voltak resztek s amint lehetett s alkalom nyílt rá, igyekeztek egy-egy portyázó török csapat megsemmisítésével gyengíteni, szétforgácsolni a török erejét. Váraikból lecsapva, nem egyszer sikerült tönkre tenni egy ilyen csapatot. Természetesen erre következett a megtorlás, a bosszu munkája a török részről. A végvárak így még az úgynevezett békében is örökös fegyverzajban éltek. A várak kapitányai, mint valami céltáblák szerepeltek. És egy-egy exponáltabb helyen fekvő vár birása, mint amilyen Várad is volt, ütőkártya lehetett a török kezében. 1598-ban Omár basa egy havi ostroma jól meg is viselte a várost.

A XVII. század első felében az erdélyi felkelések szintén Váradról indultak ki Felső-Magyarország felé. Ezekben a felkelésekben a porta anyagilag erősen támogatta a fejedelmeket. A XVI. században lejátszódott nagy hadjáratokhoz hasonlót azonban nem vezetett hazánk ellen a török. A békét ismétellen megújították, amelynek megszegője rendszeren a török volt. Erdély leigázása akkor következett be, mikor Váradot 1660-ban elfoglalta.

II. Rákóczi Györgynek a trónja érdekében kifejtett kétségbeesett küzdelme ugyanis 1658—60-ban az egész nemzetet érdeklő harccá lett. Erdély önállósága forgott koc-

kán. Stambulban az hirlett, hogy azé lesz Erdély, aki csak egy oszporával is többet fizet érte. Mondhatnók, hogy megütötték a dobot felette, vásárra vitték, árulták, licitálták.

A szászfenesi csata után felvetődött a portán Erdély vilajetté való átalakításának gondolata is, mert a szultán ugy gondolta, hogy jog szerint cselekedne.

Az a jótékony befolyás, amit Erdély gyakorolt Magyarországra fejedelmei által, az a kétség, az a politikai súly, amellyel felléphetett a Habsburgok törekvései ellen, megszűnt, elenyészett a szászfenesi csatatéren Erdély 1660. után komoly ellenállásra már elégtelennek bizonyult, Midőn a Barcsay ellenében megválasztott Kemény érdekében Erdélybe tódult a császári had, Várad elfoglalása volt a válasz. S ezzel most már Erdély a török prédája lett. Teljesen teljhatalmulag intézkedett a basa, ő volt az ur s Keménynek Szöllősnél történt eleste után a magával tehetetlen Apafit ültette a fejedelmi székbe. A császári vezér pedig szégyenszemre kivonulni kényszerült.

Tehát Várad megszállása sikerült sakkhuzása volt a töröknek. A kulcs kezében lévén, ő volt kapusa Erdélynek, amely kapubástyából egyrészt messze behódoltatott Erdély nyugoti és északi részén, másrészt vészjtjóslóan tekintgetett Magyarország felé. Nagyvárad, mint tudjuk, Erdélyhez tartozott, de nem annyira Erdély, mint Magyarország északkeleti részének érdek-szférájába került a város elfoglalása által.

II. Rákóczi György szerencsétlen kimenetelű lengyel hadjárata idejében a császár s a szultán, mintha egymás kezére játszottak volna. Mindkettőjüknek érdekében állott Rákóczi lengyel ambícióját letörni, megsemmisíteni. Riválisak voltak Erdély birtokát illetőleg. Lemondani róla, vagy talán az uralmán megosztózni, nem tartotta egyikük sem egészséges megoldásnak. Ez olyan mütétet jelentett volna Erdély beteg testén, amely feltétlenül haláltokozó vérvesztességgel végződött volna. Egy erőtlén beteget nyertek volna, holott akár a török, akár

a császár politikáját csak egy erős, egészséges Erdély szolgálhatta volna.

De értékelni is tudja a nagyvezir, Köprili Achmed azt az előnyt, amelyet Várad megszállása biztosított neki. Fontos pozíciót jelentett a város. Eleget is szenvedett a környék a váradi török uralágért. Elképzelhető ezek után a közhangulat a vasvári béke után, amely Váradot is a török birtokában hagyta.

* * *

1660-ban II. Rákóczi Györgyöt a fenesi ütközetből sebesülve Váradra hozták, hol fejsebében meg is halt. A hagyomány szavai szerint ez a körülmény vonta Váradra Ali basa bosszuját. II. Rákóczi Györgynek ekkori váradi kapitánya Gyulai Ferenc volt. Mint mondtam magát a fejedelmet is a kapitányi székben találta a fejedelemmé való választás, Gyulainak „tehát nem mindennapi embernek kell lennie, hogy II. Rákóczi György ilyen kitűnő méltóságot ruházott rá s ezzel országának kulcsait is kezeibe adta“. (Bunyitay.)

Mert Szalárdy szerint is „akié Nagyvárad, azé Erdély“. Tehát nagyon meg kellett válogatni a személyt, hogy arra való ember kerüljön e megtisztelő állásba.

A kapitány a saját kocsijában vitte a meghalt fejedelmet Ecsedre, mivel Báthory Zsófia, a fejedelemsasszony úgy intézkedett. A magyar gyalogosok nagy részével ki sérte Gyulai a fejedelmet utolsó útján, mert mint mondták: a fejedelem biztonsága ezt megkövetelte. De ez csak ürügy volt. Mert bár igaz, hogy a törökök a vidéken garázdálkodtak s volt mitől tartani, mégis a tény az, amint kiolvashatjuk a sorok közül, hogy a kapitánynak fejedelméhez való ragaszkodása volt az, ami — mondjuk — hűtlenné tette őt a rábizott Erdély kulcsához. Hiába várták a váradiak kapitányukat, az az őrséggel együtt, nem tért többet vissza.

Az egykoruak, köztük maga Szalárdy is egyenesen váddal illetik Gyulait, ki otthagya Váradot egyedül, magára hagyatva. De az ujkori történetírás rehabilitálja

Gyulait azzal, hogy rámutat arra a körülményre, miszerint Gyulai tulajdonképpen Rákóczi kapitánya volt és nem Barcsayé. Barcsayt a török pártfogás emelte a fejedelmi székbe, amely már más kapitányt ismert Haller Gábor személyében, kinek Gyulai soha át nem adta Váradot. Tehát Gyulainak volt miért kitérni a török utjából. Gyulainak a városból való távozása után a nagyváradiaknak tudomására jutott a város megvívásának terve. Ezt a Temesvárt tartózkodó Ali basa táborában levő magyar uraktól tudták meg. Ezen urak között volt a fejedelmen kívül maga az új kapitány is: Haller Gábor. Csáky István gróf gratuláló levelére azt feleli, hogy: „Az Isten se engemet, se más akárkit is meg ne áldjon, ha csak gondolkodok is Nagyvárad török kézbe adásáról“.

Tehát az új kapitány is tisztában volt Várad magyar kézben maradásának fontosságával és egy év múlva hiába kérte a basa Nagyváradot a váradi kapitánytól, az egyenesen megtagadta azt. Pedig hatvan fontos vasat veretett lábaira, midőn követség élén a szerdárú kinevezett Ali elé küldték, ki Temesvár felé közeledett. Így akarta kicsikarni tőle a kedvező választ. De hiába! Haller erős maradt elhatározásában és szilárdul megmaradt Váradhoz való hűségében. Sőt tanácsos is szolgált Várad népének s intette őket, hogy ha már más megoldás nincs, engesztelnék ki a basát 100.000 tallér felajánlásával. Szóval szívvél-lélelkel azon volt, hogy Váradot megtartsa, még áldozatok árán is. Mert 100.000 tallér előteremtése nagy kérdés volt azon időben, amikor készpénz elvétele akadt és tizszeresnél is több értéke volt mint manapság.

A váradiak a szörnyű összeg hallatára először megdöbbentek, de nem volt az az ár, amelyet sokallottak volna a város megtartásáért. Megpróbáltak mindent, követet menesztettek, ajándékot ígértek, de minden hiábavalónak bizonyult. Haller kapitánysága alatt Várad elveszett s török uralom alá jutott 1660-ban. »Az kevés beszorult nép, ha megtarthatja vala, azzal amint magok-

nak is, de az egész Tiszáig való darabföldet is, nem sokat segíthették volna e ?., — tör ki panaszosan Szalárdi, ki a szomszéd vármegyéket illeti szemrehányással, Várad török kézre jutásáért. A váradi kapitányság most már végérvényesen, a bihari főispánság pedig egyelőre megszűnt s midőn újra feléledt, hosszú ideig a püspökök kezében volt.

A felszabadító háborúk során Váradra is rákerült a sor. A Thökölynével kicserélt Heister visszafoglalta Váradot s 32 évi rabság után végre megszabadult Várad a töröktől, mint valami szörnyű lidércnyomástól.

IV.

A váradi kapitányok.

A következő táblázat a váradi fő- és alkapitányok névsorát mutatja, amely névsor előkelő szereplői is hivatalva vannak bizonyítani a váradi kapitányi állás nevezetes mivoltát. Amint és ahogyan lehetett és alkalmam nyílt rá, igyekeztem teljes és áttekinthető táblázatot szerkeszteni róluk, de ez csak részben sikerült. Még pedig azért, mert egyrészt e nehéz háborús évekkel járó zavarok folytán az egyetemi könyvtár gyakran nem állhatott rendelkezésünkre. másrészt a felkutatott egykoru feljegyzések és könyvek nagyon szűkszavúak voltak. Így tehát az alább közlendő táblázat meglehetősen hézagos, ami különösen az al- vagy vicekapitányokat illeti.

1157 — ? Kendi vagy Nyakasó Antal.

1564 — 71. somlyói Báthory István.

1571 — 76. somlyói Báthory Kristóf.

1576 — 85. Gécz János.

1585 — 89. Sibrik György.

1589 — 92. somlyói Báthory István (Boldizsár testvére-
öccse.)

1592 — 96. kismarjai Bocskay István (1595-ben helyettesíti Kornis Gáspár.)

1596—? Király György.

1601—? bedeghi Nyáry Pál báró.

1611—21. kisédei Rhédey Ferenc.

1630—33. Ifj. Bethlen István

(1632—36. vicekapitány Csomaközy András.)

(1636—49. vicekapitány Ibrányi Mihály.)

1640—48. Rákóczi György (II.)

(1649—51. Magyardellői Jármí Ferenc.)

1651—59. Gyulai Ferenc (al- majd főkapitány).

1659. Rövid ideig Ébeni István, majd Haller Gábor

(1659—60. vicéje Balogh Máté.)

Várad első kapitánya s egyuttal biharmegyei főispán Nyakasó Antal, ki 1557-ben „Váradról a barátokat kihajtotta, a Calvin tudományát ott divatba hozta“. — (Budai polgári lexicon. II.) Igazi nevén valószínűleg Kendi Antal.

A névsor elején mindjárt szembeötlik egy előkelő név: Báthory István, ki hasonló nevű atyjának, az erdélyi vajdának s ennek felesége, Telegdy Katalinnak 3 ik és utolsó fia volt. Olaszországban tanult ifju, ki megfordult Ferdinánd udvarában is. De tulajdonképen Szapolyai hive, kihez egyéni meggyőződésén kívül személyes érdek is fűzte. Ugyanis jószágai a Szapolyai által birt részekén voltak. „De bizonyos, hogy az ő Szapolyaihoz való egyenesszívűsége, soha semmi görbeségnek alája nem volt vetve.“ (Budai polg. lex. I. 123 l.) 1564-ben várad kapitány lett, egyuttal Biharmegye főispánja. Miksa és János Zsigmond között az alkudozásokat ő közvetíti. Miksa fogságra is vetette egy ízben. 1571-ben János Zsigmond halála után őt választják a fejedelmi székbe, majd 1575-ben mint a lengyelek választott királya, elhagyja Erdélyt.

Báthory István erdélyi fejedelemmé való választása után Báthory Kristóf, a fejedelem testvérbátyja lett várad kapitány és bihari főispán. Majd mint erdélyi vajda szerepelt öccse lengyel királlyá választása után. Ilyen minőségében az összes erdélyi várak és erősségek fel esküdtek az ő hűségére.

Géczy János, Báthory Kristóf és Zsigmond idejében Kerechényi László mellett hadnagyoskodott a gyulai várban. Azután Báthory Kristóf mellett katonáskodott Váradon, ki ekkor váradi kapitány volt. Báthory nagyon megkedvelte, úgyannyira, hogy mikor erdélyi vajda lett, őt tette a maga helyébe váradi kapitánynak. Báthory István, erdélyi fejedelem s ekkor már lengyel király is bizott benne. Emellett bizonyít az a tény, hogy Báthory Kristóf halála után, annak fia, Báthory Zsigmond mellé Géczyt tette Erdély gubernátorának a 3 praeses: Sombory, Kovacsóczy s Kendy helyett. Gyulafy Lestár följegyzése szerint: „Hoc ipso anno (1584) triumphatus abrogatur et Gieczus rerum summae praeficitur“. Mint gubernatornak minden hónapra 200 forint járt.

Midőn a svéd király fiát, Zsigmondot 1587-ben lengyel királlyá koronázzák, veiélytársa, Maximilián ellen Géczytől kért segítséget. Géczy el is küldötte 400 lovasal Báthory Boldizsárt, Bornemissza Jánost, Király Albertet, „kiknek, mint már régi híres vitézeknek, csak nevök is rémülést okozott az ellenségnek“. (Budai polg. lex.) De mi hozzátehetjük, hogy a hajdani kapitányt Géczyt tehát nemcsak itthon ismerték és értékelték, de még Lengyelországban is nagy híre kellett legyen, ha még a svéd király fia is tudott róla és segítségét igénybe vette. Báthory István, Boldizsár testvéröccse, a későbbi váradi kapitány szerette volna kiűtni őt a nyeregből, de a török pártját fogta. Majd betegsége miatt lemondott állásáról. A medgyesi országgyűlésen (1588.) a rendek hála-jukat s szeretetüket kimutatandó, kimondják hogy a fejedelem tanácsában ő legyen az első s az ország főkapitánya (generalis regni capitaneus) címet viselje.

Sibrik Györgyről Bethlen Farkasnál a következő sorokat találjuk: „In Capitaneatu Varadiensi ex dispositione eiusdem Regis constitutus est Georgius Sibrik qui ex Hungaria una cum fratre suo Gasparo in Transylvaniam venit.“ Hogy nem erdélyi ember, tehát az erdélyiekre nézve új ember volt, arra hangsúlyozottan figyelemzeti is Gyulai Pál hozzá intézett levelében, mondván:

„— semper quae quasi resonent, tibi haec tria: novitium; Varadino praesum; Joanni Géczio successi“. Röviden, de annál nagyobb sullyal hangzanak e szavak. Új ember! tehát legyen ki magáért, nehogy az idegen, a nem saját körükből emelt férfiú választását az erdélyiek később megbánják. „Varadino praesum“, tehát tudtában legyen a végvár felette fontos voltának s nem kis feladatot tűz elébe akkor, amidőn csak rövid hivatkozással arra, hogy Géczyt követi az állásban, arra inti hogy igyekezzék, nehogy érdemetlen utódnak lássék.

Bocskay István szintén váradi kapitány volt, később erdélyi fejedelem, ki a vallásszabadság védelmére fegyvert fogva, a bécsi béke kivívója lett. A Rudolf és Báthory Zsigmond között kötött szövetséglevélben, 1595 január 28-án, mint „capitanus varadiensis et comes comitatus Bihariensis“ írja magát alá. — (Décsi M. historia 162. l., 205. l.)

Szintén ez időtájt, Zsigmond menyegzője idejében, portyázgató török őrségek Várad vidékén is garázdálkodtak de Zsigmond Sófőnél megverte őket. A következő évben ellenük induló fejedelmek táborába Bocskay érkezett elsőnek 800 lovas- és ugyanannyi gyalogossal 1595-ben Rudolfnál követségben járva, Kornis Gáspár helyettesít a váradi kapitányságban.

Kornis Gáspár neszét véve annak, hogy a törökök Győr ostromából téli szállásra indulnak összegyűjtván erejét, elhatározta, hogy a „barbárokat“ üldözőbe veszi. Seregéből a 200 legjobb lovas rájuk is rontott. A török láthatólag meg volt lepve, megfuto t, de ez csak csel volt, mert a dombon mögül hirtelen előretörve, a török levágta őket. Erről értesült Kornis s azon volt, hogy hasonló meglepetést lehetőleg kikerüljön Egyenesen támadásra határozta el magát De hadnagyai s alvezére, Király György ellenkezése miatt tervét végre nem hajthatta és így a serege szégyenszemre hazatért. — (Décsi: De rebus ung.)

Hogy a jóhírnevükön esett szépséghibát helyrehozzák, a következő évben kezét fogva a lugosiakkal, meg-

szállották Boros-Jenőt. A váradiak főkapitánya ekkor Király György volt, ki sok puskaporral s 2 faltörő ágyúval felszerelve indult utnak. A várost ezekkel felgyújtotta, de a Körös vizének kiszárasztása nem vezetett célhoz. Mindamellett sikerült nekik a várat bevenni s így a jóhírnevüket megmenteni.

1598-ban a török ismét próbálkozott Várad bevételével, „de szégyennel kényszerített vala elmenni alóla“. A főkapitány akkor Nyáry Pál volt, vicekapitánya pedig Király György. (Szalárdi feljegyzése, 20. l. De ez valószínűleg téves. Legalább is nem képzelhető, hogy miután ő már 1596-ban Várad főkapitánya volt, 1598-ban vicekapitánynya mintegy degradáltatott volna. Nagy Iván is 1597-ben Várad főkapitányának mondja őt.)

Bedeghi Nyáry Pál valószínűleg a Dunántulról, Tolna megyéből származó család sarja. 1596-ban egri kapitány, kevéssel ezután áttért a református hitre s Bocskay hivévé szegődött. 1601-ben már váradi kapitány s Kraszna, Bihar, Közép-Szolnok vármegyék főispánja. 1606-ban a békét ő is aláírta.

Rhédey Ferencet, mint sógorát, majd Bethlen Istvánt, mint unokaöccsét, a fejedelem, Bethlen Gábor teszi váradi főkapitánnyá. Szalárdi Rhédeyt „becsületes jó hírű nevű öreg Rhédeynek“ emlegeti s megjegyzi róla, hogy „a váradi főkapitányságot, azon becsületes vármegye főispánságával együtt számos esztendőnk alatt dícséretesen viselte vala“.

Bethlen Gábor még fejedelemmé választása előtt élénk levelezésben állott vele. Már 1611-ből, mint váradi kapitánynak címezi levelét. (Kemény - Kovács: Erd. orsz. tört.) Majd mint fejedelem is fenntartotta vele a levélbeli összeköttetést. 1616. január 9-én hozzá írt levele (Tmkori Okmtár. III.) a seregek mustrálása ügyében intézkedik. Sürgeti, hogy mielőbb tüzze ki a mustra napját Váradra s „hivasson minden rendeket personaliter“ oda. Rendeli, hogy erről egy „derék registromot“ csináltasson és „legelsőbben magát beiratván kegyelmed a váradi sereggel együtt nevenként“, sorolja fel rendre a többi megjelen-

teket. A levél Rhédeynek, mint „equiti aureato comitatus Bihariensis Comiti, Consiliario, Arcis ac praesidii nostri Varadiensis Capitaneo Supremo, etc.“ van címezve.

Rendkívül érdekes a fejedelemnek ugyancsak hozzá intézett azon levele, amelyben Lippa megvívásához szükséges és már Váradról kért és várt 50 mázsa lőpor elküldését sürgeti.

Belhlen István fiatalon, 28 éves korában halt meg. (Körössy feljegyzése.) Vicekapitánya, Csomaközy András volt leverője az 1632-iki pórhadnak, amely Kassa körül s a Nyírségen garázdálkodott s a közbiztonságot veszélyeztette Vezérük egy Császár Péter nevű „lator“ volt. (Szalárdi, 84. old.) Bátor mellett hirtelen körülvéve a „nyavalyás pórokat“, leverte őket s így a további „rezgelődések megszűnnek“.

Zólyomi Dáviddal kicsinyen mult, hogy meg nem ütközött Csomaközy, amidőn az a fejedelem ellen „véres nyárrsal“ gyűjlötte kóbor seregét.

Érdekes kiemelnünk a váradi kapitányság- s a megyei főispánságnak azt a szokatlan kettéválasztását, amelynek emlékéért Szalárdi tartotta fenn számunkra. Rhédey halála után (1621) ugyanis a „modestus, mérsékletes szép elmével, tudománnyal s vitézi bátorsággal is bíró nagy reménységű ifju“, (Szalárdi, 64. old.) Bethlen István tette a váradi főkapitányságba. De „az biharvármegyei főispánságot amaz régi vitéz böcsületes magyar urak közül való urnak, ruszkai Kornis Zsigmondnak adta vala“, aki emellett még az ország főgeneralisa méltóságát is viselte. Kornis a főispánságot haláláig (1648.) viselte. Hogy a kettős hivatal ezen felosztásának az indító oka mi volt, azt nem tudjuk.

Csomaközy András halála után 1636-ban Ibrányi Mihály lesz váradi vicekapitány. Körössy feljegyzéseiben Ibrányit következetesen váradi vicekapitánynak emlegeti. Még az 1649. évről is így említi, amikor „die 12. X-bris Kolozvártt adta Rákóczi György Ibrányi Mihálnak, váradi vicekapitánynak Merged (?) Alsó-Felső-Mésest“. Tehát Ibrányi az adatok szerint már Kornis Zsigmond, illetve

Bethlen István idejében vicekapitánya volt Váradnak, sőt ez állásban találta még Rákóczi György (II) is őt

I. Rákóczi György építkezései közben Várad sem került ki figyelmét. A vár árkat nagy költségek árán kiszélesítette, a földet belőle kihordatta s köröskörül „kőfallal bélette vala meg“. A csonka bástyát, amelyet 1598-ban a török megrongált, másfél ölnyivel magasabbra rakatta s mindenképen azon volt, hogy „a szép végház“ erős legyen minden esetleges támadások esetére. Mindezen építkezések nagyjából Ibrányi vicekapitánysága idejében mentek, végbe, „ki is tisztít az építések környül való szorgalmatosságban is, semmi részből hátra nem hagyja vala“. (Szalárdi, 240., 243.)

Az öreg fejedelemmel rokonságban is lévén, bizalmas embere volt. Mint vicekapitány szinte főkapitányi hatáskörrel volt felruházva, mert Bethlen korai halála óta erre az állásra mást még nem neveztek ki. 1636-ban, amikor Ali császár Bethlen István fejedelemsége érdekében mintegy tizenhatod magával Erdély felé utban volt, Ibrányit bizta meg azzal, hogy „a Bihar, Zaránd és Kraszna vármegyékkel, az váradi haddal és egész hajdusággal, ahová legszükségesebbnek itélné, szállana ki“, (Szalárdi, 108. old.) s hogy Huszár Mátyással, a maroszéki főkapitány seregével egyesüljön. A vármegyéknek is megparancsolta, hogy oda menjenek s ott gyűljenek össze, ahova Ibrányi rendeli őket.

Szalárdi nem mulasztja el rosszalását kifejezni a felett, — anélkül azonban, hogy ezzel Ibrányit kisebbitené — hogy a fejedelem a sereg élére nem „a rég látott, hallott, becsületes ur Kornis Zsigmond“ ot állítá (Szalárdi, 108. old.) Hogy Kornis ezen mellőzésének, a fejedelem iránta való bizalmának megcsökkenése lett volna az oka, erről bizonyosat Szalárdi sem tud.

Midőn 1640-ben az ifju Rákóczi váradi főkapitánnyá lesz, említés tételik arról is, hogy számára Székelyhid várának jövedelmeit biztosítják, „in quo capitaneum futurum Michaellem Ibrányi fama est.“ (Erd. orsz. gy. eml. X.) De ugy látszik, ez csak kósza hír maradt. mert Körössi

szerint 1649-ben ő még Váradon van, hol az évben meg is hal. Utódjául Magyardellői Jármí Ferencet nevezi meg.

II. Rákóczi Györgyöt még apja, I Rákóczi György fejedelem nevezte ki váradi kapitánnyá, mely állás valóssággal a fejedelemség előiskolája lett számára.

Udvartartására érdekes fényt vet annak a diszes fogadtatásnak az emléke, melyben Radzivil lithvániai herceg részesült a fiatal Rákóczi, mint váradi kapitány részéről, midőn 1646-ban munkácsi látogatása alkalmával Váradot is utba ejtve, ott kiszállott s pár napon át élvezte a váradi kapitányság vendégszeretetét. (Lásd: Erdélyi Muzeum XXII., dr. Lukinich: Radzivil herceg munkácsi látogatása 1646-ban.)

Bethlen halála óta ez az állás betöltetlen volt, amelyet most az ifju Rákóczival töltöttek be.

II Rákóczi György a trónra lépven, a váradi kapitányság s a biharmegyei főispányság ismét megüresedett. A fejedelem az urakkal egyetértve, „méltóságos egy testvéröccsét,“ Zsigmondot tervezte ez állásba emelni, „mivelhogy azon méltóságos tiszteket eleitől fogva fejedelemségre menendő nagy emberek“ viselték leginkább. (Szalárdi: 252. o.)

Eközben Ibrányi Mihály is meghalt. (1649.) Utóda Jármí Ferenc, az öreg Rákóczi hadjárataiban résztvevő s annak egyik leghasznavehetőbb embere lett. Őt küldte az öreg fejedelem 1647-ben követül Münsterbe (E orsz. gy. eml. X. 92 o.) azon utasítással, hogy a kötendő általános békébe, amely a 30 éves háborúnak zárópontja lett, Erdély is belefoglaltassék. „Jó törvényértő és mézőre is (értsd: hadra) egy jó alkalmas és kemény ember“nek ismerték. De csakhamar súlyos betegségbe esett, 1651-ben meghalt, pedig „ha élhet vala, a tisztiszerént való sok dolgokban hasznos reformatiokat, igazításokat teszen vala, a várnak és közjónak nagy hasznával“. (Szalárdi: 253. o.)

A vár tehát megint kapitány nélkül maradt. Rákóczi Zsigmondnak váradi kapitánnyá való tétéle egyelőre elhalasztódott. De „hogy a véghely tisztviselő nélkül ne

maradna*, a fejedelem úgy intézkedett, hogy Váradon Gyulai Ferenc legyen a kapitány. Gyulai Ferenc felsőmagyarországi család sarja, a marosnémeti-i Gyulay családdól származott. Erdélybe II. Gyulai Ferenc váradi alkapitány szakadt; mint volt jenői kapitány kerül a váradi kapitányságba.

Úgy látszik azonban, hogy Gyulai csak vicekapitánynak létezett s így a főkapitányi állással együtt a biharmegyei főispánság is betöltetlen maradt. Ezt a vármegye eléggé megérezte. Fő nem lévén, a dolgok rendetlenül folytak: „semmi törvényes igazgatások végben nem mehervén, a latrok napról-napra szaporodnak vala“. — (Szalárdi: 254. o.)

A fejedelemnek úgy látszik, nagy gondot okozott a tiszt betöltése, mert „az alkalmatosságra várakozván, nem hirtelenkedik vala“ s azért egy kicsit halogató volt elhatározásában.

Rákóczi Zsigmond ifju hitvesének korai halála után, az arak a fejedelemmel együtt azon voltak, hogy kedvenc tervük végre teljesedésbe menjen. Az 1652-iki fejevári országgyűlésre volt kitűzve többek közt az is, hogy „a biharmegyei fejellen lábság is orvosoltathatnék“, amelyet tervük szerint Rákóczi Zsigmondnak váradi kapitánnyá való kineveztetése által véltek elérni. Azonban a sors keresztül húzta számításukat, „az ifju úr“ himlőbe esett s rövidesen követte fiatalon elhalt feleségét.

Ugyanezen országgyűlésen hozzák a váradiak panaszos kéréseire azon határozatot, hogy a megüresedett főispáni széket a fejedelmeknek haladéktalanul be kell tölteniök. Meg is teszik ekkor Rhédey Ferencet Biharmegye főispánjává, kit 1654-ben installáltak be. De hogy a kapitányi állást egyáltalában betöltötték-e, arról Szalárdi sem szól.

E két fontos állás időnkénti betöltésének halogatása az egykoruak szerint a megye „poenitentiáztatására“ szolgált, amiért a bihariak különösen „jó egynehányan kemény emberek lévén,“ nemcsak az ország- és vár-

megyei gyűléseken, „de a fejedelem előtt is megszólalni szoktak vala.” — (Szalárdi: 282. o.)

Váradról folyton Gyulai Ferenc szerepel a váradi hadak és a hajduság élén, segítségére lévén a fejedelemnek, a Munkácsra törő Lubominszky lengyeleinek kiűzetésében. És midőn a lengyel expeditio szerencsétlen kimenetele után a porta parancsára Rhédey Ferenc személyében új fejedelmet választanak, ő volt az, aki az új fejedelmet elismerni nem akarja. A letett fejedelem sem mondott le minden reményről s Gyaluból Gyulai Ferencsel állandó levelezésben állott. Gyulai Rákóczi hűségében továbbra is megmaradva, annyira ment, hogy a végvárak tisztviselőitől az új fejedelem által kívánt hűségesköt letenni vonakodott sőt azt egyenesen megtagadta. A példa utánzásra is talált, — amiben nem kis része volt Gyulai izgatásának, — s Jenő, Sarkad és Szamosújvár is úgy határoztak, hogy Várad példáját követik s Rákóczi fejedelem hűségében ők is megmaradva, a kezükre bízott várat át nem adják.

Ismerjük Rákóczinak a trónjáért kifejtett élet-halál harcát. Midőn Barcsay javára a fejedelemségről immár másodszor lemondott, Várad s a Partium, szintén Barcsay hűségére tértek.

Azonban, hogy Szalárdi kifejezésével éljek, Rákóczi György Váradot bár átadta, de „lábait nagyon ben Váradban hagyni láttatott”. (Szalárdi 431., 432. old.)

A várban levők, különösen Teleky Mihály, kit udvarában neveltetett s egy Rácز János nevű lovas hadnagy, kész eszközei voltak a fejedelem tervének.

Gyulai, hírért véve a változásnak, hogy a fejedelem Váradot átadta, úgy gondolta „hogy az ő kapitányságának is ideje eltelendő”. Büszkesége s Rákóczihoz való hűsége nem engedte, hogy az új urnak szolgáljon. akit ő urának el nem ismert. Állását tehát otthagytá s elköltözött a várból. De az új kapitányban, Ébeni Istvánban Rákóczinak ismét csak jó embere került a kapitányságba.

Ébeni rövid ideig szerepelt, mint Várad kapitánya, de az időt is felhasználva, a városnak különösen a Pecze

és Körös közti részét megerősítette, az árkokat, kőfalakat kiigazította, mintha már előre sejtette volna, hogy Váradot közlelről fenyegeti a vész.

Rövidesen azután helyébe Haller Gábort nevezték ki, kinek vicekapitánya Balog Máté volt. A beiktatás „nagy solemnitással” történt, amint Szalárdi megjegyzé.

Mikor Rákóczi a maga részére vont hajdusággal trónja visszaszerzése érdekében harmadszor is felkerekedik, ráir a váradiakra is. A váradiak azonban ezuttal nem hajlandók Rákóczi mellé állani. A főkapitány, Haller Gábor, a vár kapuját addig le nem bocsátotta, míg a várba összefutott lakósok „a várnak az ország számára való megtartására össze nem esküdnének”. (Szalárdi 449. old.)

Rákóczinak, kit a marosvásárhelyi országgyűlésen az urak immár harmadszor fejedelemmé választottak, nagyon rosszul esett a váradiak viselkedése, de ők azzal mentegetőztek, hogy mint annak idején Rákóczinak, most a Barcsaynak tett hűségeskü köti őket. De Rákóczi arra nagy súlyt helyezett, hogy Várad az ő hűségére térjen s ennek érdekében a várban levő emberei: Teleky Mihály, Rácz János és Steván Ferenc minden lehetőt megtettek. Sikerült is az őrséget, amely amugy is hajlott Rákóczihoz, az ő pártjára vonni. A várbeliek elhatározták, hogy ha a főkapitány s hadnagyai a várátadását megtagadnák, őket megkötözve a fejedelemhez küldik. E „veszedelmes praktikákról” azonban tudomást szereztek Hallerék s résen voltak.

Közben egy Barcsay mellett levő erdélyi ur is, — kinek nevét nem tudjuk — arra inti a várost, hogy tartásuk magukat, mert ha Rákóczi győz, a vár ugyis övé lesz, de ellenkező esetben csak a török bosszuját vonnák magukra. Ali basa is azt üzeni: „Ti ketten Haller Gáborral (Balog Máté) s egynehányan tarthatjátok meg Erdélyt”. (Szalárdi, 458. o.)

Ugy látszik, mintha a török az Erdéllyel való terveit Váradnak Rákóczihoz való magatartásától tette volna függővé. Ezért a főkapitány kérve-kérte Rákóczit, ne

kivánjon tőlük lehetlent, hiszen ha Barcsaynak tett esküjüket meg-zegnék, a török végromlást hoz az országra. Minden józan törekvés azonban hiábavalónak bizonyult, a várat az őrségnek Rákóczihoz húzó vonzalma miatt, Barcsay hűségében meg nem tarthatta. Úgy, hogy végre Haller a várat átadván, azt el is hagyta s a várban maradt Balog Máté vicekapitány gondjaira bízta. Rákóczi parancsára rövidesen Gyulai Ferenc is visszajött s a váradiak csak akkor ocsudtak fel, amikor Gyulai „már nagy úri titulussal élván, mint főkapitány személyét viselő tiszt mindenfelé nagyon parancsolni kezdett vala“

Hogy Gyulai 1651—1659-ig terjedő hosszú idő alatt Váradnak csak vicekapitánya volt-e, — amint ezt Nagy Iván egész határozottsággal állítja, (Nagy Iván IV.) — vagy főkapitánya, vagy főkapitány csak 1659-ben lett-e, azt eldönteni Szalárdin elindulva nem lehet. Ő egy-egy helyen egész világosan főkapitányként szerepelteti: — „Jenőben főkapitányul Haller Gábor, Váradá pedig Gyulai Ferenc helyeztetett vala“. (254. old.), néha meg vicekapitánynak emlegeti. Mindenesetre II. Rákóczi György mellett olyan kimagasló szerepet visz, mint „váradi kapitány“, — Szalárdi sokszor egyszerűen csak így nevezi meg, — hogy feltehetjük, hogy ha nem volt is kinevezett főkapitány, mégis ez állás teljes hatáskörével volt felruházva.

A Teleky Mihály főkapitányságáról — melyet szintén Nagy Iván állít, — semmit sem tudunk. Telekyről Szalárdi csak úgy emlékezik meg, mint a fejedelem váradi hű embereinek egyikéről.

Gyulai Ferenc, a várat ismét kezeiben tudva, azon volt, hogy a vármegye is megesküdjék Rákóczi hűségére, amit nagy nehézségek árán el is ért.

A török ezalatt javában készülődött, „Várad ellen derakasan felkészörültetvén“, (Szalárdi.) tudva azt, hogy Rákóczi erejének főfészke Várad s a hajduság. Szejdi basa Várad felé közeledésének azonban Gyulai nagyobb fontosságot nem tulajdonított. Nem hitte, hogy a török

a vár megszállását tervezi ; úgy gondolta : „csak mezőn való viadalra jönnének“. Erre Gyulai el is volt készülve, de a vármegyei nemesek ellene voltak egy esetleges nyílt ütközet elfogadásának. Okul azt hozták fel, hogy kisebbségben vannak a török haddal szemben s vereségnek magukat s a hajduságot kitenni nem akarják. A hajduság hajlandó is lett volna a török részről történt felszólításnak eleget tenni s embereiket a kitűzött időre a török táborába küldeni. Ez által megmenekültek volna a török pusztításától De Gyulai biztosította őket megsegítésükről s így a hajduság Gyulaiban bizva, seregéhez csatlakozott.

A kiszállást tehát elhatározták s a hadak gyülekező helyéül Berettyó-Ujfalut jelölték ki. A döntő pillanatban azonban megütközni nem mertek, mert Gyulai maga is belátta hogy túlerővel állanak szemben s így visszavonulásra határozták el magukat. A török, a sereg széteséséről tudomást véve, a hajdu városokra töri s pusztítani, kegyetlenkedni kezdett.

* * *

Ez alatt Várad teljesen magára hagyatva, s a császáriaktól nem segítve, készült az élet-halál harcra. Rákóczi, midőn híret vette Várad feletti veszélyes helyzetének Szeben ostromával felhagyva, Várad felé vette útját Gyalunál egyesült a Balog Máté vezetése alatt álló váradi haddal. Azonban minden igyekvés hiábavaló volt már : a szászfenesi ütközet szomorú lefolyását ismerük. A csatavesztéssel járó következmények kézenfekvők voltak. Várad elvesztése, török kézre jutása nyilvánvaló lett.

A török igyekezett szép szerével arra hirni a várbelieket, hogy a várat feladják. A fogságukban levő Barcsayt is unszolták, hogy rendeleteivel hasson ez irányban a váradiakra. Azonban Várad tartotta magát, sőt mi több, titokban Barcsay is arra intette őket, hogy védjék magukat utolsóig. A csekély számú őrség ki is tett magáért, Tisza István követük hiába járván a basánál, hiába ajánlva fel a nagy ügygyel-bajjal össze-

gyűjtött 100.000 tallért, látták, hogy a harc elkerülhetetlen. Mindent egy lapra téve fel, elszántan néztek szembe az elkövetkezendő véggel. Megesküdtek, hogy „tehetségek szerint a végházat a keresztyénség kezénél megtartani, marasztalni igyekezzenek, ha istennek úgy fog tetszeni, életüket is amellett letenni készek lennének“. — (Szalárdi: 536 old.) A vár védői Balog Máté vicekapitány mellett, Rácz János, ifj. Ibrányi Mihály, Szalárdi János káptalan, Boldai Márton és Belényesi Ferenc Bihar-megye viceispánjai voltak a nevezetesebbek. Az a kevés számú gyalogság, körülbelül 850 ember, amely felett rendelkezhettek, védőseregnek éppen nem nevezhető. Pedig Várad ellent akart állani, dacolni az ellenséggel s a várost utolsóig védeni.

Hős lett minden ember. Katona lett a penna békés forгатójából, kardhoz nyultak a törvénykönyv ismerői, az igazságszolgáltatás csendes harcosai, kik mind tudták kötelességüket.

Az ostrom alatt azonban a törökök a vár árkat lecsapolták, az egyik lőszertár felrobbant a várban s a kisdud védőseregnek minden hősiessége dacára le kellett mondania a további küzdelemről. Kitűzték a vár fokára a fehér lobogót s küldöttség ment a basa táborába Tisza Istvánnal az élen, hogy a vár átadásának feltételeit megbeszéljék. A basa biztosította a váradiakat a szabad elvonulásról, amely úgy, ahogy megtörtént s Balog Máténak is árván ott kellett hagynia Váradot.

Igy veszett el „ez a nevezetes fővégház is, a keresztyénségnek egyik főbástyája“, amellyel a behódoltatás a Tiszáig, a Szamosig terjedt és „a török birodalom Erdélyt Váradból megelőzván, kicsiny híja, hogy birodalmok Lengyelországra által nem szakasztatnék“. (Szalárdi, 575. old.)

FÜGGELÉK.

(Oklevelek.)

A váradi kapitányoknak adott útasítások.

I.

GEORGIUS RÁKOCZI, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. INSTRUCTIO pro illustri et magnifico Georgio Rákóczi de Felsővadász, arcis et presidii nostri Varadiensis capitaneo supremo, filio nostro charissimo.

Mi tégedet, jó fiam Rákóczi György, az Ur Istennek szent áldásával im az nevezetes és az egész kereszténységben híres neves és ez szegény hazának legfőbbik bátyájának Váradnak főkapitány-ságának tisztében állattunk be, kiben az régi bódog időben kik voltunk ez szép Végházban főkapitányok, ha azoknak dicséretes magukviselését csak meggondolod is és azt is, micsoda nagy állapotra mentek némelyek abból, ez hivatalban való magok viselések után, felette igen igen serkentenek mind az istenes, józan, kegyes, becsületes, tökéletes, vigyázó magaviselésedre és egyszersmind arra az szép Végházra való hasznos gondviselésre, kiben még most tégedet úgy küldtünk és állattunk, mint édes fiunkat.

Ily hivatalban ha magadat istenesen, dicséretesen, józanon és hasznosan kezded viselni, örökké való jó hirt, nevet és emlékezetet fogsz utána hagyni, nekünk pedig atyai szeretetünket kezded hozzád nevelni.

Hol pedig minket az felőled való jó reménységünkben (kitől az Ur Isten oltalmazzon) megkezdénél fogatkoztatni, bizonynyal elhídigyed, mi soha tégedet úgy nem akarunk szeretni és állapotodat növelni, hogy az Ur Isten tisztességét, Édes Hazánk szabadságát és annak az szép Végháznak gondviselését tenáladnál kisebbnek becsülénék és szeretnénk és ezekre való gondviselésünket hátra tennénk és arról elfeledkeznénk.

Ha azért magadat az feljebb megirt regulák szerint kezded viselni és az mi Atyai parancsolatunknak re ipsa is meg kezdesz felelni, megnyugodjál benne, oly atyai szeretetünk és gondviselésünk leszzen reád, kiből megtapasztalhassad jó magaviselésednek érdemlett dicséretit.

Ha pedig különben lenne az magad viselése, (kit nem remélünk), bizonyos légy benne, inkább akarunk ez szép Végházban hasznos, istenes, józan, mértékletes, vigyázó és gondviselő idegent tartani, mintsem haszontalan, részeges, tobzódós és becsstelen életű fiat, vagy anyafiat.

Mi hosszú instructiót nem adunk, mert szüksége se nek nem látjuk lenni. Inseráljuk mindazonáltal elsőben ezt a levelet ide, kit Gyulai Pál, István király akaratjából irt volt Sibrik Györgynek, akkorbeli váradi kapitánynak; melyet ha mindennap megolvassz, higgyed nem ártasz vele; ezen kívül azt is megláthatod, az mostani vicekapitánynak Ibrányi Mihály urnak mi sda instructiót adtunk volt és e kettőhöz ha magadat alkalmaztatni fogod és cselekedni is, ígérhetem Isten után boldog és szerencsés leszen ez hivatalban való forgatódásod és hivatalod.

Mindeneknek előtte azért tőled azt kívánjuk és parancsoljuk: Istened féljed Az mi becsületünket igen-igen szemed előtt viseljed és arról minden szempillantásban megemlékezzél és minden éjjeli és nappali elmélkedésed, okoskodásod és igyekezeted az Ur Istennek tartozó szolgálatođ után az légyen: ez szegény hazának és annak az szép Végháznak igen hasznos szolgálja lehess. És ez szép Végházra ugy is viselj gondot, mint az szemed fényére és életednél is drágább legyen előttd ez szép Végházra való gondviselésed és oltalmazásod.

Melléd rendelt becsületes híveink és jámbor szolgálúink értelme nélkül a közönséges dolgokra nézendőkből (és még csak magad privátumára nézendőkből is) ne cselekedjél.

Kit-kit közülök érdeme szerint megbecsülj.

Mások hivataljában magadat ne elegyítsed.

Mindent considerate megfontolva, elő és hátra nézéssel és vizsgálódva cselekedjél.

Az hirtelenséget eltávoztassad, igen sokat tudj tűrni, simulálni, kiváltképen oly dolgokban, kik az Isten tisztességében és becsületed ellen nincsenek.

Mindenekkel tisztességes, becsületes egyezségben élj és légy.

Semminemű veszekedésre az szomszédságban, se török se német részére okot ne adj.

Az vitélző népet és mindazokat, valakik tőled fognak dependálni, igenis disciplinába tartsad.

Magadat mindig mindegyikkel megbecsültesseđ. Te is ellenben másokat is megbecsülj illendőképen.

Az latrokat, kik vagy az közönséges békességet háborgatnák, vagy az szegénységet nyomorgatnák, pusztítanák, kedvezés nélkül megbüntettesseđ.

Mindenekre és mindenben vigyázz; serény, gyors és gondviselő légy; az a szép Végházat minden municióval és élésházzaival és egyéb szükséges eszközeivel minden órán olyképpen tartsad, mintha minden napon ellenségtől való obsideálását várnád reá.

Minden rendekkel magadat szerettesseđ.

Szemed füled legyen mindenfelé, hogy láss, érts és az kik szükségesek lesznek, azokról minket is tempestive tudósíts. És a dolgok valóságához képest mi tőlünk is információt és tanúságot végy.

Tudván azért, hogy csak az fel lehet meg tisztének és az járhat el hasznosan abban, akire az Úr Isten áldását nyújtja és forgolódását, vigyázását és gondviselését boldogítja: Mi is azért felfohászkodván az Menyei Urhoz, szívből kívánjuk is Fiam Rákóczi György, hogy ez mostani és díszes tisztedben való beállásodra nyújtja ugy ő Felsége mennyei kegyelmét és igazgasson szent lelkének általa, hogy ez te hivatalod szolgáljon az ő nevének dicséretére, Anyaszentegyházának őtalmára, ennek a szegény Hazának igen nagy hasznára, javára, magadnak örökkévaló becsületedre és emlékezedre, Nekünk is pedig minden időbeii örömünkre. Amen.

Jó Fiam Rákóczi György, az ide megírt artikulusokat atyai hozzád való szeretetünkből irtuk és breviter attingáltuk azt is, mostani első, de ez hazában legfőbb tisztedben mint kellesél magadat, mint az élő Istennek előtte és édes Hazádnak és édes Anyádnak előtte is viselned.

Mindazonáltal az melyeket úgyis mint Urad és Fejedelmed, váradi kapitánynak kellett volna Instructiódban neked parancsolnunk, nem akartuk atyai rövid intésünkre foglalnunk, hanem az minemű instructiót mi Ibrányi Mihály hívünknek, vicekapitányunknak adtunk volt az váradi kapitánysághoz szükséges gondviselésekről és amaz nagy emlékezetű Lengyelországnak dicséretes királya, István király is adott Sibrik Györgynek, akkori váradi kapitánynak: mindeniket szóról-szóra leíratván, im egy corpusban redigáltattuk a végre, hogy ezeket mindennap szorgalmasan olvassad, egyiket az másikból derekas tanúságot vehess, az mostani fő nevezetes tisztednek istenesen, hasznosan, dicséretesen való elkövetésére.

Az *István király Instructiója* pedig Gyulai Pál által betű szerint ez volt:

(Szövegét lásd alább II. alatt.)

Az *Ibrányi Mihály uram instructiója* pedig így következik:

(Szövegét lásd alább III. alatt.)

Ha mindezeket szorgalmasan megolvassod, jó fiam, (sőt ha ugyan megtanulod is, azzal se ártasz), az minemű közönséges dolgok tiszted s hivatalod szerint előtted fognak forogni, alkalmasint azokban előmehetsz, de mivel ez világi, s kiváltképen nagy állapotok oly sok casusok alá vannak vettelve, hogy mindazokról nem volt, nincsen is oly ember, hogy elegendő tanúságot adhatna, Isten az jövőendő dolgok exitusának igazgatását magának reselválván, — ha azért oly casusok occurrálnának elődben, melyeket ezekből az elődben írott instructiókból jó módjával és hasznosan el nem igazíthatnál, s kiváltképen ha az casus késedelmet nem szenvedne, arról melletted való becsületes híveinknél s ha közel találma lenni, kiváltképen Kornis urammal consultálkodjál; az eféle dolgokban semmit magadtól ne cselekedjél, hanem azoknak tanácsából. Minket is pedig éjjel nappal tudósíts aféle casusokról, megírván, az mi nektek is meg-

tetszene, annak utánna mi is tetszésünket, akaratunkat sietséggel megírjuk.

Tisztednek minden napjában ha ez processust követed, Istent segítségül híván, remélhetjük, jó fiam Rákóczi György, hogy mind Istenednek, hazádnak, minékünk édes atyádnak, fejedelmednek s magad tisztednek is dicséretesen, istenesen és hasznosan meg fogsz felelni.

Több sokszori atyai intésünk és parancsolataink között az előbb irt instructiók szerint mostani első főtisztvedben szerencsésen, hasznosan, idvességesen, mind Isten és emberek előtt dicséretesen, jövőendő állapotodnak nevededésével is, hogy előbb mehess, atyai szeretetünkéből és tiszta szívünkéből az Ur Istentől, jó fiam Rákóczi György, minden szűk-éges segítséget és bőséges áldásokat kívánunk. Amen.

Datum in civitate nostra Alba Julia die decima quarta mensis Augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo quadragésimo.

Georgius Rákóczi m. p.

II.

Az István király Instructioja pedig Gyulai Pál által betűszerint ez volt:

Meradá *Ughron István* nékem az Kegd levelét, melyből értem, hogy az Kegd kapitánságának elei minden rendeknél kedves volt. Az kegmes Isten adja (reméllem pedig, hogy meg is adja ő szent Felsége), hogy ez dolognak mind közepe, vége, hasonlatos léryen az kezdetéhez; hogy az Kegd kapitánsága, kinél az Erdélyi birodalomban az Gubernatorságtól megválva, se nagyobb, se gondosb tiszt nincsen, legyen mind Istennek tisztességére, mind fejedelmünknek orszáigával egyetemben hasznára, mind Kegyelmednek is hírére, nevére.

Tudom, hogy Kegd, mint ennek előtte való dolgaiban, azonképen ebben is minden cselekedetinek áadását kéri és várja, de az mi eszközöket Isten Kegdnek az előmenetelre és jó hírének, nevének keresésére adott, azokat tudom magában keresi Kegmed, azok pedig nem egyebek, hanem az elme, az okosság, a szolgálatban való szorgalmatosság, mindennekben való emberség és egyébféle virtusok, kiket úgy mint becületes á lapotrá vivő eszközöket, először születésében ád az embernek, annakutána sok dolgoknak látásából, hallásából és azokban való elmélkedésből tellyes életében nevel, és öregbit. Ezeket embernek magának kell keresni és naponként kell vélek élni, áldást és segítséget Istentől kell reájok várni.

Mikor Cato az Római Tanácsban egykor az ő nem barátja Julius Császár sententiája ellen szállana, több beszédi között így szólott: Az jó tanácsból, úgy mond, vigyázásból és szorgalmatosságból minden dolgod jó szerencsésen történik, de ha magadat restségnek, tünyságnak adod, hiába kiáltasz Istenhez. Közmondás a pogány

bölcsseknél, hogy munkánk által segítnek az Istenek. Értem, hogy az Kegd új tisztiben minden rendek nagy szeretettel és becsülettel vannak Kedghez, mely jó jel, méltán is kedves lehet Kedgnek. De tudom meggondollya azért Kegd, hogy a' dolognak az elein mind a' szeretet s mind a' becsület fundamentum nélkül való, mert Kegd még ezekre igen kevés okot adhatott. Az emberek szeretetinek és becsületinek fundamentuma, az Kegd ott való magatartása és gondviselése léssen, ki ha valahogy az embereknek kedve szerint nem kezd lenni, oda vagyon mindgyárt az szeretet, marad csak az külső-képpen való becsület, melly ha szeretetből nincs, becsületnek sem mondattathatik. Meghiggye Kegd, semmi nincs ez világi dolgaikban nehezebb, mint az emberek szeretetét megtartanunk. Számtalan példát hozhatnék erre, minden időkbeli főnépekről, de minthogy nem könyvet írok most, hanem levelet, azt is pedig igen hamar, emlékezem csak két főemberről, kiknek életéről és dolgaikról egy néhányszor beszélgettünk Kegddel.

Tudod micsoda állapottal volt Scipio Rómában, Carthagóban Annibal ; ez két embernek emberségén forgott sokáig mind a Római s mind az Cartagobéli birodalom, mindkető nagy hadakat vert, és országokat vött hazájának ; de mi volt jutalma szolgálattoknak ? Annibalt Carthago számkivetésbe üzé, Scipio az Rómaiaknak gyalázatos hálátlanságokat nem szenvedhetvén, egy Linternum nevű falucskájába úgy mint szabad akarátja szerint való örök számkivetésbe ment, és ugyanott halt meg ; testamentumban meghagyván, hogy testét se vigyék a háládatlan Rómába.

Mi időnkbeli és ugyan jelenvaló dolgokat is mondhatnék, kikből igen megtetszenék, mily nehéz nem hogy megtartani, de még megtalálni is az emberek szeretetét. Ki lehet mostan e világon igazabb, emberségesebb, kegyelmesebb fejedelem, a mi kegyelmes Urunknál István királynál ? De tudja Kegd mégis mint vagyon alattavalóinak nagy részénél. Mely dolognak semmi nem egyéb az oka, hanem az embereknek költömböző természete, erkölce, kívánsága, és azokban való állhatatlansága.

Három ember egy dolgot nem akar ; azon embernek ha ma egy, holnap más tetszik ; ha mit mivelsz, ki jónak, ki gonosznak mondja ; ha mit egyiknek adsz, más úgy tartja, mintha ő tőle vennéd el, ha ő nekie nem adhatsz ; ha eggyel vagy kettővel szeretettel beszélgetsz és tanácskozol, az többi azt tartja, hogy őket semminek tartod, nem szereted, nem becsüled. Így szálldogál lassan lassan az emberek szereteti ; nevededik az gyűlölség és irigység. Soha nincs oly emberséges és elég ember semmiféle tisztben, kinél az emberek mást nem kívánnak, mellyet ha kaphatnak, azzal sem elégesznek, mást kívánnak. Megrögzött szokása ez az embereknek, hogy soha az jelenvalót ne kedveilye, jövődöt kívánjon és elmúltat dicsérjen. Innen vagyon, hogy az közönséges emberek szeretetét és becsületét a régi bölcsék olyannak szokták mondani, mint az tengeri csendesség, nyári szellő és téli verőfény, kiknél állhatatlanabb semmi sem lehet.

Ezeket csak azért írom Kegdnek, hogy Kegd se örüljön felettébb az emberek új szeretetének, melyet tisztetnek elein mutattak Kegdhez, hanem nagy vigyázó és szorgalmas gondviselésre való ösztönnek tartsa Kegd, ki szüntelen ösztökélje Kegdet oly dologra, ki-ből megtessék, hogy nem méltatlan szerették és becsüllötték volt meg Kegdet, még dolgainak elein is. De minthogy ennyire tántorodék az penna, noha én arra elég nem vagyok, hogy Kegdnek tanácsot ad-hassak, főképpen oly dologban, kiben én magam sem forgottam s elmém sincs tanácsra való; de az én Kegdhez való szeretetem jóval nyujtatá immár velem az írást, nem azért, hogy Kegd ezeket én ná-lamnál jobban nem tudná, hanem hogy megismerje Kegd, hogy a mit Kegd magától mivel, én is ugyanazont gondoltam, hogy mi-velni kellene Kegdnek.

Nekem azért úgy tetszik, hogy Kegdnek ez a mostani tiszt-viselésében mindenkor elméjében forogjon és ugyan zengedezzen ez három szó: Új ember vagyok; Váradot birom; Géczy János volt előt-tem. Mely szónak mindenikéről rövideden és renddel szólok. Első: új ember vagyok, úgymond; melyről való gondolkodás erre inti Kegdet, hogy ha új ember Kegd az tisztben, ne higgye azt el magá-ban, hogy mindent jól tudjon abban Kegd, amiben nem forgott. Segíti embert az jó elme és a természeti okosság, de hogy bátorsá-gosan cselekedhessék dolgaiban, ne bízzék csak maga eszéhez, ha-nem miuden dolgokról szőllyon, beszéllyen, kérdezkedjék, tanácskoz-zék azokkal, kik azokban a dolgokban sokat láttak és benne forgottak.

Sokféle emberek jönnek gyakorta hozzád, kik vagy hírt mon-danak, vagy panaszkodnak, vagy törvényes dolgok igazgatását, vagy segítségét, vagy valami egyébét kérnek.

Ezfélékre való választéttel soha nem jó embernek hirtelen-kedni, de főképpen újontában, mert az mi választ ember először té-szen, gyakorta az szerint forgattatik és végeztetik az dolog s kiben ha vétek esik, másnak kár, neked gyalázat.

Ha pedig valaki választételed után megsugálja, hogy azféle dologban egyébkor nem olyan választ tettél, és arra való képest válaszat még revocálnád, természeteden hirtelenséget, szódban változást, dolgaiban tulajdonságot vélnek az emberek. Barátságos azért tanácsosal élni, hogy az hirtelenségből se másnak kára, se ma-gadnak gyalázatja ne következék. Ha mit tanácsosal vétkezel, nem egyedül tulajdonitják néked, fedezik is az vétket azok, kik az tanács-ban részesek, de ha nem részesek, örülnek gyalázatlodon, és csak azért is örömet hirdetnek vétkezed, hogy övélek nem közlötted az dolgot. Nem szólok még mostan Törököknek, Németeknek való vá-lasztételről, melyben tudom, hogy mikor az idő szenvedti, Gubernator uram híre, és tanácsa nélkül nem cselekszik Kegd, hanem szólok az ottvaló nemeseknek szolgáló népei, polgári és paraszti rendeknek való választételről, melyben néha oly vagy, ki igen könnyűnek

tetszik, de vége mutatja meg, hogy jobb lett volna vagy tanácssal élni benne, vagy elhalasztani egy kevéssé. De mind ezeket naponként könnyebbíti a szokás, az helynek, embereknek, szertartásnak, törvénynek isméreti, azért rövideden ezeknek meggondolására inti Kegdet az első szó, mely Kegdnek tisztbéli újságát juttatja eszébe.

Következik a második: Váradot bírom, ugymond. Nagy tisztet bírsz, nem csak váradi főkapitány, hanem Bihar vármegyének is ispánya is vagy. Mindenik külön is nagy tiszt volna, de az földnek állapotját, és a jó szertartásbéli csendességet gondolván, annak előtte való fejedelmink bölcse végezték volt, hogy ugyanazon légyen az vármegye ispánya is, a ki főkapitánya az vármegyének és az mint szokták mondani, ne légyen egy klastromban két gárgyán.

A mi az Kapitányság dolgát ő magában nézi, abban az én ítéletem szerint első tekintet az helynek állapotja, mely két szomszédság, Török és Német között vagyon. Ennek egyike igen hatalmas, másik igen practicás nemzetség; úgy viselni embernek magát ezekhez, hogy egyik miatt se valljon kárt, nem kicsiny okosság. Az Németnek nyilvánvaló kártételétől mostani időben nem félek, az ő dolga sokképen hírizengetés, szóhordozás, innerre amarra tanácslás, a' Töröknek kétségbe való hozás, és egyéb azféle szóbeli practicák mellynek eleit venni, hír helyben hírt költeni, szóért szót adni, az kétségbe való hozásnak hijában voltát károkkal nékik megbántani igen szükséges.

A Török dolgában nagyobb tekintet vagyon, mert hogy ezzel vert Isten bennünket, hogy attól függ Erdély és annak adja adóját. Az Török felől mi azt bizonynyal tudjuk, hogy ő mint egyéb keresztényt, azouképen minket sem szeret természet szerint, és nem az mi jónkért, hanem az maga hasznáért kedvez minékünk. Azért az kinek az ártalomra hatalma vagyon és hozzánk való barátságát maga hasznával tartja, szükség, hogy annak szántsándékkal ne vétsünk, és az Istennek reánk bocsátott ostorával ne ingerkedjünk. De ezeket mondom az Portáról, kivel Kegdnek vagy kevés, vagy semmi dolga nincs maga nevével; az végbeli szomszédokra kell főképen nézni, kikhez úgy kell Kegdnek magát viselni, hogy az ő nékiek való vétéssel az Porta meg ne bántassék.

Miérthogy pedig az Portáról parancsolatjok vagyon, az végbeli török látja azt, hogy te is vigyázz, és résen az füled, és ha kártételet kapod, nem kedvezsz nékie, igen megtartozik igyekezetiben, úgy annyira, hogy ha azféle helyen kárt vall miattad, fedezi, és tagadja inkább az Portán, hogysem rád panaszlana. De minthogy jövődö gonosznan eltávoztatásáért jobb, ha lehet azt mivelni, hogy az rabló és kóborló ne jöjjön inkább az te földedre, hogysem mint ott kapjad és kárt tégy nékie: szükség, hogy kémjeid, hol titkon, hol nyilván, de valami szín alatt menjenek, jöjenek, kiktől a menynyire lehet, minden magok tartásáról, szándékokról értekezzél; ha

mozdulásra való akaratjokat érted, ne disputálj arról, hogy ha az más párt felé megyen-e, vagy te feléd? hanem légy készen, mingyárt készületedről, menésedről, imitt-amott való lovagodnak feljebb-való számáról egymásután híreket bocsáss. A Német pártnak az Török szándékát mingyárt érteni adjad, hogy ő is készen légyen, viszont a Német párt készületeinek hírét bocsátton bocsásd az Török felé, hogy mind te reád és mind az Németre való tekintetéből vesztég üljön.

Ezféle szorgalmatosság ha nem mindenkor hoz is olly hasznot, az mineműt kívánnánk, de kárt soha nem hoz. Ugyan így folynak az emberi dolgok, hogy nem mindenkor mehet minden szándékunk és tanácsunk véghez. Az halász nem vonzol annyi halat ki, az mennyiszer megveti az hálót. Az ki gyakorta lő az célhoz, nem mindenkor találja. Az okosságtól való serénység, és vigyázás soha sem árt, gyakorta használ; az gondviseletlenség, és tunyaság soha nem használ, gyakorta árt.

Az Törököknek, Németeknek való írásban, izenésben, és az ő irásokra, izengetésekre való választételben mit kelljen mívelni, mikor kelljen színezni, tetetni, nyilván, vagy homályosan írni, és izenni: a dolgoknak és időnek állapotja mutatja meg, melyhez okosság és jó ítélet kívántatik, mellyel Isten Kegdet megáldotta. Ez rövideden az helynek és szomszédságnak állapotjáról való szó, mellyet első tekintetnek mondok az Kegd tisztiben.

Az mi az Háznak belső gondviselésére néz, úgy mint élésre, hadakozó szerszámokra, őrzésnek, vigyázásnak és egyéb aszféléknek módjára, noha ezek is fő és szükséges dolgok, de minthogy közönsegesek, és immár bizonyos szertartásban vagynak, hijába valóság volna azokról írnom, főképen Kegdnek, ki aszféle dolgokban való tudományát fő-végháza gondviselésében mutatta meg az mi kegyelmes Urunknak nagy hasznával, az ellenségnek nagy kárával, magának jó hírével, nevével; azért ezeket elhagyván, légyen az Kegd kapitányságában második tekintet a Kegd emberekhez való magatartása, melly ezzel lészen meg, ha ember először magát tekint meg, annakutána azokat, kik botja alatt vagynak. Kegdnek magára való tekinteti az, hogy meggondold micsoda személyt viselsz, nem az jusson eszedbe, hogy Sibrik György vagy, hanem hogy Váradi Fő Kapitány, mely Kapitányságnak nagyobb és fő voltáról én becsületessben nem szólhatnék, mint ha azokat számlálnám elő, kik Kegd előtt az Kapitányságot birták, kiknek én ha csak neveket sem akarom említeni, az ő nagy voltokat meggondolhatja Kegd, mint kelljen a Váradi Kapitánynak magára tekinteni. Mellynél nagyobb állapotra megyen az ember, annál nagyobb emberség, és természeti szelidség illik hozzája, de úgy, hogy az mellett az ő tisztéhez becsületit s tekintetit megtartsa.

Az emberség azt kívánja, hogy magunkat el ne higyük, min-dennek az ő tisztességét megadjuk, senkit ok nélkül meg ne gya-

lázunk; meggondoljuk, hogy ideig való tisztet birunk, nem örökös uraságot, mely tisztnek idejét emberségünk hosszabbítja, az ellen való dolgunk rövidíti. Az természeti szelidség azt kívánja, hogy gögösen és természet ellen való járásban magunkat ne viseljük, riogatással, emberre való agyarkodással ne szóljunk.

Az tisztességhez illendő tekintet azt kívánja, hogy az Kapitány magát közemberré ne tegye se szavával, se életével; méltó parancsolatját senkinek megvetni ne engedje; minden embert az ő hivataljában személy-válogatás nélkül eljártasson. Rövid szóval: az fő-tisztbéli ember úgy éljen, mintha minden ember reá nézne; úgy szóljon, mintha minden ember hallaná, hogy se szavát, se cselekedetét ne féltse rágalmazástól. Azt pedig bizonynyal elhiggye, hogy az ő élete minden jóra és gonoszra példa az ő alattavalóinak.

Maga tekintete után, az mint mondtam, tekintsen azokra, az kik botja alatt vagynak. Azfélék Váradon sok rendeken vagynak, kikhez úgy viselheti az Kapitány jól magát, ha minden rendet határában és hozzá illendő tisztességben tart.

Az tisztességes nyájasságot és olly tréfát, mely embert meg nem sért, innen ki nem rekesztjük, csak jól megismerje ember, ki szereti, és ki veszi örömet a tréfát, mint az szegény Békes uramtól, ki sok gonosz akarót szerzett magának az mód nélkül való tréfával.

Ezt Kegd felette igen megtartsa, hogy az Uramék közül senkit egyet úgy elő ne vegyen, hogy csak azzal szóljon, tractáljon, tanácskozzon, mert mind arra irigységet s mind magára gyűlölséget hoz Kegd. Soha nem használ pedig egynek tanácsa, és szeretete annyit, az mennyit árt az sokaknak gyűlölsége, mely gyűlölséget nem törölhetisz osztán külömben el, hanemha az sokhoz is úgy adod tennem magadat, ki lehetetlen, az vagy az sokaknak kedvéért, ki tökéletességhez nem illik; hogy azért ennek egyike se következzék, szükség dolgainknak elein okosan eselkednünk.

Ez pedig úgy lehet meg, ha az emberekkel megismeretjük azt, hogy senki egyedül minálunk nem mindenható, a' mi akaratunk sem emennek, sem amannak hatalmában nincsen; sőt azféle meghitt barátunk, kivel kényszerítettünk gyakran dolgainkat közlenünk, ha eszes ember és minket szeret, ő magától meggondolja, hogy nem jó minékünk mindeneket az ő akaratja szerint mivelnünk, nem is veszi nehéz néven, ha miben kedvét szegjük meg; ha mit az ő tekintetéért mivelnünk akarnánk is, néha ő maga megkér, és int arra, hogy más ember tekintetét hordozzuk az dologban, oltalmazuk mind őket irigységtől, mind magunkat gyűlölségtől.

Ha kit kényszerítettünk valamiről megszólítani, gyalázatos és tisztesség-bántó szókat eltávoztassunk. Azt pedig meg ne szokjuk, hogy egyet igen pirongassunk, vagy megbüntessünk, mást pedig ugyanazon rendbéli embert ugyanazon vétekért meg se szólítsunk; mert ebből nagy zugolódás szokott mindenkor lenni.

Harmadik tekintet az Kegd tisztében az Vármegye állapotja, melyről nem szükség sokat szólani. Rövid szóval, ha azt mondják, hogy az törvényt igazán szolgáltassuk ki, melyre Kegd megesküött, se kedvéért, se barátságért, se adományért, se félelemért, se gyűlölségért imide amoda ne tekintünk, az Vármegye szabadságát semmibe ne vesszük, az Nemességnek tisztességeit, becsületit mindenben megadjuk. Igaz, elég léssen rövideden erről.

Az többi között azt se felejtjük el, és bátor ugyanez oda fel való dolgokhoz jegyezzük, hogy ha oly titkunk vagyon, vagy Urunk, vagy barátunk dolgáról, ki nem az mi tisztünket nézi, és kiről nem szükség más ember tanácsát vennünk, ne légyen bennünk oly szokás, hogy valakinek megjelentsük. Mert gyakorta az kinek megmondjuk, az is megjegyez belőle, azt gondolván, hogy az mit őnékie más barátunk felől megmondunk, őfelőle is megmondanánk azt más barátunknak. Ebből az következik, hogy nekünk sem mernek bizvást szólani. Ha pedig magunknak vagyon oly dolgunk, melyet kívánunk, hogy más elhallgasson, tartsuk meg ama Seneca versét: *alium silere quod voles, primus sile*; azaz: valamit akarsz, hogy más eltitkoljon, te magad titkoljad el először.

Megmagyarázám az három szóknak ketteit, kikről az mint oda fel mondtam, gyakran gondolkodni kell. Először, hogy Kegd ott új ember, másodszor hogy Váradot bírod: következik immár az harmadik, hogy Géczy János volt előtted, melly szónak mi ereje és haszna légyen értelmével, így egynehány szóval megmondom. Ha az emberben az méltatlan dicsőségnek felettébbvaló kívánsága nem volna, ugyan kívánni kellene azt minden Rendeknek, mind Fejedelemsnek mind Tisztartónak, mind egyébnek, hogy őelőtte abban az állapotban jeles és dicséretes ember lett volna, kinek csak emlékezete is őnékie bizonyos vezér és jó példa lehetne. De miérthogy gyarló emberek vagyunk, és természet szerint az mi magunk hírét, nevét szeretjük inkább az másénál, meg szoktunk azon szomorodni, mikor más dicséretesebben forgódik dolgaiban nálunknál, és az más ember dicséretit magunk gyalázatjának tartjuk.

Az előttünk való jeles ember után nehéz jó nevet vennünk, az rossz után könnyű. Sándor után is voltanak jó fejedelmek Macedóniában, de azoknak világosságokat mind az Sándor fogta el, ki miatt nagy dicséretre nem mehettek.

Ha Mátyás király után nem Dobzse László, hanem ama jó Lajos király, kit az Magyarok az ő bölesen viselt dolgaiért ördögösnek hívnak, Magyarországban király lett volna, nem maradt volna ilyen híre közöttünk Mátyás királynak. De mi szükség ilyen nyilván való dologra példát hozni? A kétség nélkül higgyük azt, hogy az ki jó hirt, nevet akar dolgaiban venni, feljebb kell az szemét nyitni, ha dicséretes után vette fel tisztit.

Themistocles Athenásbéli főhadnagy, az ő előtte való főhad-

nagynak Miltiadesnek jeles dolgairól gondolkodván, nem alhatott, hanem az utzában bújdosott éjjel és hogy baráti kérdették, mit járna az utzában? Az Miltiadesnek dolgai rántják ki, ugymond, az szememből az álmot.

Kegd előtt váradi kapitány Gubernator uram volt, kinek emlekezeti mint hogy Kegdnek alunni, nem tudom. Pálfi János uramnak nagy elméjét, ítéletit, és minden dolgokban való tudományát, tanácsát, emberségét jól tudja Kegd. De egyszer, hogy öfelőle csergetik vala az váradi kapitányságot, mondi nékem: im engemet, ugymond, az emberek szóval váradi kapitánynya tettek, ők nem tudják pedig, hogy soha bizony nem volna olly tiszt, kit én Géezi János után felvennék; ennek ő sok okait adá. Gubernator uramnak azért elméjét, gondviselésben való okosságát, vigyázását, fáradhatatlanságát, hadakozó dolgaiban való tudományát, és minden virtusait olly dicsérettel előszámálá, hogy reménytelen volna azokat követni is, nem hogy megtalálni.

Ezeket nem azért beszéltem, hogy megijedjen, vagy kétségben essék Kegd, hanem hogy ezeknek gondolatja Kegdet óránkéit serkenesse az Gubernator uram gondviselésének követésére, kinél Kegd jobb példát elő nem vehet; kinek ott való élete emberség, józanság, gondviselés, okosság, vigyázás, törvénytétel, igazság, szava tökéletesség volt, ki nem csak Úra tekintetért, de barátja javiért is hátra hagyta maga hasznát; hizelkedőnek, csélesapónak, hazugnak soha reménysége ő benne nem lehetett, minden ember az ő kedvét emberséggel akarta keresni, mert látta, hogy ő nála nem fog.

Böles mondás ugyanis, hogy hasonló hasonlónak örül. Bizony nyal elhigyük azért mi is, hogy csak ott lehet az tisztesség s az egyesség és a jó szertartás, az hol csak az emberségnek vagyon becsülete, és az hol az emberek nem csélesapással, hanem tökéletes emberséggel igyekeznek előttökjáróknak kedveskedni. Erre pedig ő maga az fő adhat okot; mert valamin az emberek tebenned látnak, és vala kinek gondolják, hogy örülsz, minden azzal igyekszik kedveskedni, kedvedet keresni.

De elég talán most az feljebb mondott szónak illyen rövid magyarázatja, nem fárasztom sen magamat, sem Kegdet nem-szükség írással és annak olvasásával, főképen hogy Ugron is, kitől az levelet küldöm, alig várja, hogy tőlünk visszaszaladhatna Kegdhez. Én szintén ugy cselekszem ebben az levélben Kegddel, mint Quintus Cicero cselekedett volt atyjával Marcus Ciceróval, avagy mint Salustius Julius Caesárral. Quintus Cicero arról irt egy könyvecskét Marcus Cicerónak, mint kelljen magát viselni, hogy az Római Consulságra mehessen, melly dologhoz ezer Quintusnál is többet tudott Marcus. Sallustius az győzedelmes és böles imp-ratort Julius Caesárt arra tanítja, mint kelljen jó rendben szabni az Római birodalmat.

Azért ha ezek jó néven vették magoknál sokkal tudatlanabb embereknek jó szívből való tanácsokat, vegye ugy Kegd i: éntőlen, és ne vesse az tanácsadásnak nem szükséges voltát, hanem az én szeretetemből való igyekezetemet, mert az Kegd jó szerencséje, és jó hiru neve öregbülésére valamit tudnék, mindent örömost mondanék és cselekedném. Tartsa és áldja meg Isten Kegdet.

Datum Niepolomicii, die 29. Augusti anno Domini 1585.

III.

Az Ibrányi Mihály uram Instructioja pedig így következik :

Váradí végházunkat nem akarván gondviselés nélkül hagyunk, sem ottvaló praesidiumunkat előtőkjáró nélkül lenni, az ő Kegme hűségében s igaz tökéletességében is megnyugován, az mostani állapotra nézve kellett ő Kegmét szegény Csomakeözi uram helyett az ottvaló vicekapitányságnak tisztében beállítanunk és rendelnünk, oly reménységgel, hogy ő Kegme elméjében forgatván gyakorlatossággal az váradí állapotot, azt is, kik voltak ezen tisztben ő Kegme előtt, csak azokról való elmélkedés és gondolkodás is oly ösztön lészen az ő Kegme oldalában, kiknél maga is hirét, nevét alábbvalóvá nem fogja tenni, s az mi hozzánk való hűségének és gondviselésének is úgy fog megfelelni ő Kegme, kivel magának is hirt, előmenetelt, előttünk kedvességet, az emberek előtt dicséretet, ettől az szegény Hazától hála-adósságot vehessen ő Kegme, kire segítse Isten ő Kegmét.

Noha ő Kegme már sok experienciákon menván átal s szép értelemmel is látogatván meg az Ur Isten ő Kegmét, talán ez instructiónk se kívántatnék, de mivel ez régi bevett usus és rendtartás az fejedelmektől, így mi azt akarván observálni s ő Kegmének is könnyebbséget szerezni, kívánjuk kegyesen, sőt ugyan parancsoljuk is, ez ide alább megirt articulúsokat igen szeme előtt viselje és meg is igyekezze ő Kegme tartani.

1. Mindeneknek előtte mi hasznos légyen az isteni félelem és kegyesség, csak amaz közönséges mondás is igen mutatja : Pietas ad omnia utilis est. Mit hogy ő Kegme követni fog, nincs kétségünk benne. Ebből utánavalóknak is példa lészen, s az Istennek is áldását veszi, minden dolgai boldogul fognak előmenni. Kívántatik azért, az várbeli predikátort ő Kegme hivataljában eljárassa; az várban szerdán, pénteken, vasárnap predikációk legyenek, köznapon könyörgés; kaputétel, nyitás szép imádsággal zárattassék, nyittassék, s minden cégéres véték erős tilalom és büntetés alatt prohibeáltassék. Az kik olyanban találtatnának, igaz törvény szerint, kedvezés

nélkül megbüntettessenek. Lélekmondás szabad ne legyen és semmi-nemü nyilvánvaló cégéres vétekben találtatott avagy csak sor szerint való suspectus is, az várban semmiféle fizetésen s anélkül is, ne tartassék.

2. Az Ur Isten bevivén ő Kegmét Várban, mindeneknek előtte minden hadi munitiókat, golóbisokat, tüzes szerszámokat, öreg és apró lövészerszámokat, port, kanótot, köteleket, egyszóval mindene-
ket inventáltasson, kit maga és az káptalan peccsétje alatt nekünk b: küldjön, tudósítva, mi hijjával volna efélékből az hely. Az muni-
tiókra pedig mint az szeme fényére, úgy vigyázzon, azokat tisztán tartassa, építtesse, többíttesse, kiváltképen az mihez pénz nélkül is hozzájuthat. Aldgyu-ágyakat, kerekeket, tengelyeket feletle felest készíttessen, úgy hogy ha lehet, bár minden lövészerszámhoz kettő s három is legyen.

3. Az várban (azon legyen) continue legalább a mostani álla-
pothoz képest legyen kétszázötven gyalog, kik pedig jók legyenek, érdemesek; az közlegénység is jók és ne gyermekek legyenek; másunnan szököttet, hitehagyottat, latrot, csavargót és kezesség alatt valót be ne fogadjanak, s ha tudatlanul történnék is, de ha fel-
találnák, kiadassa ő Kegme. Ha mikor pedig az idő kívánja, három-
százra rá kell tölteni. És minthogy az drabantot akárhol is nem kapálni, kaszálni szokták tartani az várakban, ő Kegme igen igen reá vigyázzon, senki is magának az tisztviselők közül ilyen dologgal a drabantokat ne terheljék, s ne idegenítsék az szolgálattól; fizetése-
ket öt hétre, legfeljebb hatodféltre ő Kegme megadassa a perceptorral.

4. Bean az várban minden bástyákat, kazamátákat és mindent, valami az külső ellenségnek offenziója, megszállása ellen az vár oltalmára kívántatik s hasznos és szükséges, oly készen tartson, mintha minden nap ellenséget várna alája. Vannak helyök az kaza-
mátáknak, közfalak, kiket ő Kegme (tőlünk előbb ordinantiát vevén) el is készíttessen, közfalat fellebb rakasson; aprólékos épületeket ma-
gától is elkezdhet s végben vihet, de az derekast reserváljuk ma-
gunknak, mivel azt úgy kell építeni, másszor el ne kellessék bontani.

5. Az várbeli vigyázás, bástyákon való strázsa-állás mind consti-
tuáltassék; kapunyitás mikor légyen, azt az ő Kegme igaz hűségére, tökéletességére és industriájára hagyjuk, úgy azért, hogy az várkapuja
éjjel, igen-igen hatalmas nagy szükségén kívül, meg ne nyitassék.

6. Port, golóbist, fegyverderekat, szakállasakat, egyéb muni-
tiót is igen igen tisztán, szépen tartasson, kártól óltalmazzon ő Kegme. Az pattantyusokat ne hagyja heverni; tüzes szerszámokat csináltasson, többíttessen és úgy praeparálja az várat, hogy, Isten kitől oltalmazzon, ne csak a vár oltalmára legyen elég, de kívülről
való ellenségre is, az idő ha kívánja, elegendő juthasson. Vannak lakatosok, kovácsok, asztalosok, fizetés nélkül tartoznak munkál-
kodni, (illendő praebendát adván nekik) és ő Kegme azokat se

hagyja heverni, hanem apródonként mindenekkel munkáltasson ; musquatérokat, szakállasokat, az kinek mi baja volna, megcsináltasson és mindeneiket ép és kész jó állapottal igyekezzék ő Kegme tartani.

7. Az mi drabantokat magok munkájára ki kelletnék bocsátani, abban ő Kegme oly modalitást tartson, hogy az, ki reggel kimegyen, estére kaputélelre bejöjjön hálai az várba ; messzebb földre is ha mikor bocsát ő Kegme, igen megfontolja az időt és az állapotokat.

8. Éjjeli vigyázáson és nappalin is, az, ki helyén nem találtatnék, avagy részeg lenne, avagy meg nem felelne, az olyannak legfeljebb egyszer szabhat ő Kegme büntetést, de ha másszor eselekednék, igaz törvény szerint halállal is hüntetődjék. Az kapu való drabantokat pedig ő Kegme jobbágyokból állani ne engedje.

9. Az várbeli bástyákat szépen hadnagyságra rendelje, kik tudják az ő helyét akármi időben is. A lövészerszámokat is elossza szépen az pattantyusok között; gyakorta ő Kegme meg is litégassa, vizsgálja, ki mint viseli gondját, s mint jár el hivatalában és mint bánik az lövészerszámokkal.

10. Az bástyákon, várfokokon mindent ő Kegme ne hagyjon járni ; asszonynéptől pedig tilalmas legyen, mert az illetlen.

11. Igen tilalmas legyen minden éjjel s nappal az várban való lövöldözés is. Tüztől is igen igen őrizkedjék ő Kegme az várban.

12. Sok példák lévén előttünk ennek az mi nemzetünknek elvetemedett rosz voltáról s állhatatlan magaviseléséről, kit csak emlitenünk is keserves: szükség arra is vigyázni ő Kegmének, ha valaki tumultuálásra, pártütésre, vagy előttök-járóknak engedetlenségre izgatója vagy csak rebesgetője lenne is, megölessék érette, akár lovas, gyalog, akár lenne tisztviselő.

13. Nyilván vagyon ő Kegménél, mennyi irigy gonosz akarói legyenek az mi Istentől adott hivatalunknak ; szükség ő Kegmének mindenfelé szemének, fülének lenni, mind becsületünkre, életünk, birodalmunk, országunk őrzésére szorgalmasan vigyázni és illendő szükséges dolgokról tempestive tudósítani.

14. Az világi állapot szerint sokszor ember szép szavával, mértékletes magaviselésével, kevés kedveskedésével nagy dolognak egyenetlenségét is le szokta csendesíteni és alattavalókat is megbírtani, hajtani, hűségökben erősíteni. Az ő Kegme inspectiója alatt is elmések és elmétlenek lévén, szükség magát okosan viselni s az mit mind nekünk s mind magának becsületének, autoritásának megbántódása nélkül, szép szavával, intésével, maga-megmértéklésével elvégezhet, azt ne keménységgel, kedvetlenséggel bírja meg. Kiváltképen az vitélő nép között experiálhatta ő Kegme.

15. Az vár kapuján vigyázóknak is oly instructiójuk legyen, hogy ismeretlen embert s még ismerőst is, mikor ő Kegme otthon

vagyon, maga, s ha otthon nincs, porkolábhoz vigyenek examenre; az várban imitt-amott szabadossan ne járjon, hanem végezvén dolgát, menjen ki.

16. Minden tisztviselőkre, egyéb rendekre, kik ő Kegmétől fognak dependálni, úgy vigyázzon, hogy ha tisztekben, hivataljukban restül, gondviseletlenül, vigyázatlanul járnának, megintse, szóllítsa és rá is erőltesse; porkolábinkat kiváltképpen; eleikbe adott instructiók szerint hivataljuknak megfelelően, kikben ha intése, dorgálása után is sérénységet, vigyázást és gondviselést nem fogna tapasztalni, vagy hasznos magukviselését nem experiálná, szükség bennünket róla tempestive tudósítani.

17. Meglátogatása az éjjeli vigyázóknak igen kívántatik; ő Kegme hű, igaz emberre bízza; magának is, mikor az idő kívánja, nem árt meglátogatni, sőt ugyan megkívánjuk, hogy a porkoláb renddel minden éjjel meglátogassa, ha eddig úgy nem volt volna is.

18. Az tömlőczőt mindennap kétszer is meglátogassák, megparancsolván szigorúan az tömlőcztartónak, az kalodákat és azon való lánczokat meglátogassa. Valamikor pedig az tömlőczben elveszi az rabokat az tömlőcztartó, drabant álljon az tömlőcz ajtaján és maga az tömlőcztartó kést, reszelőt, kötelet igen megkeressen náluk; ha kinél talál, elvegye, s meg is büntesse érte. Az vasakat az raboknak lábokon mindennap kétszer meglátogassák, próbálgassák, s ha mi levételhez való készitést találnak rajta, újabban üttessék fel. Munkára mikor kihozzák, jó vigyázás legyen rájuk. Az kiket ki nem hoznának is, azokat az tömlőczbe rekesszék, úgy tartsák jó vigyázás és őrizet alatt, tréfát az váron az rabok ne ejtsenek.

19. Ökröt, tehenet, disznót és egyéb kárttevő állatot az vár töltésén ne engedjenek jární, kemény büntetés alatt; ha kiét ott találják, lövöldözzék meg.

20. Az várbeli kutakat igen tisztán tartassa ő Kegme, sőt ha szükségesnek látja, többeket is készíttessen, csináltasson.

21. Láthatta ő Kegme a vár-árkot mint kezdettük volt szélyesíteni és emelteni; azt is continuálni kell, ahol szükséges léssen.

22. Mivel az ország gratuitus labort rendelt Váradhoz, az kit ő Kegme megláthat az Articulusból, arra is legyen oly vigyázása, gondviselése; beállítva az vármegyét, az szekereket, gyalogokat, igazán kitöltse a hetet és meg is rakassa jól az szekereket, jó, igaz hű pollérokat rendelvén melléjük.

23. Az várbeli porkoláboknak és minden utánok való tisztviselőknak, közrendeknek, mint kellessék ő Kegmének becsületeket megadni, magától meggondolhatja ő Kegme. Mi is kegyelmesen intjük, parancsoljuk is, kövesse azt ő Kegme, mert az ki mást megbecsül, magát szokta az előbb megbecsüllenni, az kivel is hírt, nevet szerez magának ő Kegme.

24. Semmi tisztviselőt ő Kegme hírünk nélkül ne állasson, hanem ebben mi tőlünk értsen és várjon.

25. Minemű szorgalmatos vigyázásnak kívántatik lenni ő Kegmének az Hajduságokra, hagyjuk az maga ítéletére ő Kegmének. Igen igen kívántatik azért maga mellé csatlani az tökéletesében s az olyannak gratiával is lenni s minden magok között való titkos dolgokat azok által megérteni, és ha kinek elméje rossz helyen járna is, az olyannak hűsége által ő Kegme megbírhassa és csendesíthesse őket. És igen szeme, füle legyen az hajdukra, s közikben s arra is igen igen rávigyázzon ő Kegme, hogy az más párti hajdukkal valami újbán- vagy egyben-társalkodásuk, szövetségük ne legyen; itt ha érhetne, maga is szép szavával, ratiókkal disvadeálja, nekünk is sietséggel éjjel nappal értésünkre adja. Az miben illik, őket tövényikben megtartsa; felettébb való szabadságot azért nekik ne engedjen; magát ő Kegme velők megbecsültesse s ha valami kapitány, hadnagy köztük meg talál halni, az helyett is mást maguk közt ő Kegme ne engedjen választani s maga se állasson, hanem értésünkre adva, tőlünk várjon ő Kegme információt.

26. Az nemes Vármegyével is szép egyességben igyekezzék ő Kegme lenni. Törvényökben ne sértegesse őket, se az vármegye dolgába magát ne elegyítse; jó correspondentiát velők ugyan tartson, az miben hozzánk való hűsége, kötelessége meg nem fog bántódni, s kinek kinek becsületit megadván.

27. Szükség az városi birákat az községgel együtt, szabadságukban, törvényükben megtartani ő Kegmének, velők jól élni, magát ő Kegmének velők szeretettni és meg is becsültetni.

28. Udvarbiráinknak odavaló jószágaink oltalmazásában, gondviselésében segítségeikül lenni és jó correspondentiát is viselni velők.

29. Az szombati széket ő Kegme minden halogatás nélkül igazán kiszolgáltassa, mind szegénynek, boldognak egyaránt, az régi usus szerint; ha mi causai az fiscusnak érkeznének, abban is promotor legyen.

30. Ha Generálistól Kassáról vagy akárhonnán is nekünk szóló levél érkezik, azt sietséggel beküldje ő Kegme. Ha magának írnak oly dologról, kit maga is eligazíthatna hírünk nélkül, utána való tisztviselőkkel is nem árt közleni ő Kegmének és más főember híveinkkel is, kit annak tapasztal lenni, választétel felől értelmeket venni. Mert mindenkor bátorságosabb tanácsból cselekedni, s állandóbb is azzal nyerni; ha pedig derekas a dolog, hírünk nélkül hirtelen választ ne írjon, hanem az leveleket beküldvén, várjon mi tőlünk s informáljuk róla ő Kegmét, mit írasson.

31. Noha odakint is vagynak vigyázóink, meghitt szolgálk, mindazáltal ő Kegme is igen vigyázzon, lásson, halljon, mindenkor és mindeneket értekezni igyekezzék, s minket is igen igen igaz hírekkel tartson gyakorlatossággal. Bizonytalan hírekkel ne terheljen,

mindazonáltal azokat sem kell szintén mindenestül együtt contemnálni, de igenis ítéllettel megírhatni, hogy nem bizonyos.

32. Akár Magyar- s Lengyelországból, Budáról, Egerről és akár honnan érkezik is követ, s bárha csak posta is, de tempestive igyekezzék ő Kegme értésünkre adni, sőt az útra oly serényen vigyáztatni, senki ide híre nélkül be ne jöhessen, innét is ki ne mehessen, minek nem kicsiny haszna is fog lenni, mind reánk s magára nézve is.

33. Az török levelekre való választételben ő Kegme felette igen cautus legyen. Örökösen ponderálván írjon, ha valami aprólékos is, egymással cummunicálván; ha kár nélkül választ tehet, jó, ha pedig derekas, halassza mi reánk ő Kegme.

34. Arra is igen vigyázni kell ő Kegmének felette igen igen szorgalmasan, hogy az mi birodalmunkból az török földre csavargó alá ne járhasson és hálátlanul az Törököt ne irritálja, kiknek Isten igaz ítéletéből úgy alájok vetett bennünket, hogy minden oltalmat, segítséget tőlük kell várunk; áldoznunk kell neki és magunk hasznájért kedveznünk. Az kinek azért az ártalmára hatalmas volna és hozzánk való barátságát maga hasznával tartja meg, szükséges, hogy annak szánt-szándékából ne vétsünk és az Istennek ránk bocsátott ostorával ne ingerkedjünk. Kivántatik azért, hogy ő Kegme az végbeli pasákhhoz, bégekhez úgy viselje magát, az ő nekik való vétéssel az Porta meg ne bántassék. Vigyázni kell ő Kegmének s résen kell igen az fülének lenni és ha az kártételen kaphatja, nem kell neki kedvezni. Mindazonáltal jövőendő gonosznak eltávolztatására jobb azt művelni, hogy rabló, kóborló ne jöjjön az szegénységre, az mi földeinkre, hogy-nem mint ott kapván, kárral térjen meg. Igen igen szükség, hogy ő Kegmének kémjei legyenek, titkon, nyilván jöjjenek, menjenek, kiktől az mennyire lehet, minden magoktartásáról, szándékjokról, kimozdulásokról, akaratjokról bizonyost érthessen, (hátrátévén arról való elmélkedést: az mi földeinkre avagy máshova akar menni?) s legyen készen mindjártást készülésekről, menésekről, gyalognak, lovagnak számosabb voltáról egymásután híreket bocsásson ő Kegme. Az mennyiben illik, Római Császár pártjára is az Török készületét, szándékát érteni igyekezze adni ő Kegme, viszont az Római Császár pártján valóknak készületét bocsátton bocsássa ő Kegme az Török fülében, hogy így inkább vesztegségben üljön az Török. Eféle szorgalmatosság ha nem mindenkör hoz is hasznot, az mineműt megkívánunk, de kárt sohasem hoz.

35. Nemes ember ha szolgáját az Hódoltságra akarja küldeni, levél nélkül el ne menjen, de szóval is erős fenyegetés alatt meg kell hagyni, s az levélben is specifikálni: Töröknek kárt ne tegyen Török jövedelmét, marháját ne bántsa, hanem csak az maga jövedelmét vegye meg.

36. Vigyázni kell ő Kegmének felette szorgalmasan arra is, hogy kik innen belül oda ki, vagy Magyarországból ide be ártalmas,

veszedelmes dolgokban járnának, leveleket, követségeket hordoznának, az ilyeneket megfogtassa (sic!) és éjjel-nappal értésünkre adja.

37. Ha törököknek, hajduknak, vagy Magyarországban akármi hadaknak gyülekeztét hallhatja, vagy értheti ő Kegme, nekünk éjjel nappal értésünkre adja ő Kegme. Azután helyesen végére menvén, mi szándékjok, akarátjok s mi végre cselekesznek, úgy is éjjel nappal értésünkre adja ő Kegme. Addig is, míg derekas információt veszen tőlünk, igen igen szorgalmas vigyázásban legyen és kész állapottal, de hírünk s parancsolatunk nélkül semmit se indítson. Az Törököknek is pedig, ha csavargásukat érti, kiváltképen ha birodalmunkba be nem jő, kárt nem teszen, hirtelen se fizetett szolgálkat, se az hajduságot rá ne bocsássa, csak vigyázzon és oltalmazza az magunk határait, végére igyekezzen tőlük menni csendesen: mit akarnak? miért járnak? menjenek helyökre, az békességet ne háborgassák; fegyver nélkül is az mivel tartozik, az szegénység beszolgáltatja nekik. El kell igen távoztatni, hirtelenből az ne történjék, mint az őszön, az Jeneiek és Lippaiak között történék, kinek ez mai napig is mennyi búját, költségét viseljük és szenvedjük, csak az Úr Isten tudná megmondani. Minden velök való dologban megemlékezzék ő Kegme arról, hogy hatalmasabb nálunknál és oltalmat is tőlük várunk. De ezek azért ne gátolják meg ő Kegmét, ha ditionkban beütnének, rabolnának, hogy ne resistáljon és ne oltalmazza magukat, országunk határait s az szegénységet, ha szép izenetnek nem engednének és hamis dolgot akarnának próbálni, rablást cselekedni.

38. Minthogy szokásuk az törököknek, hogy akármi kicsiny ellenök való dolog essék is, s bátor az más párton lévőktől legyen is, exaggerálják, felhozzák, erről a részről is azt kell követni ő Kegmének: ha mi kárt tesznek, azt el nem kell hallgatni, hanem panaszolkodásokkal az Végekben lévő pasáknak, bégeknek, vajdáknak mindjárást meg kell írni ő Kegmének, s mintegy panasszal satisfactiót, büntetést kell kívánni. Mindazáltal budai vezérnek, egri, tömösvári pasáknak hírünk nélkül nem kell ő Kegmének írni, mert azt magunk autoritásának reserváljuk.

39. Az minemű leveleket veszen ő Kegme idegen helyekről, kik az közönséges ország dolgát és magunk személyét nézik, bár az kikre választ téssen is, velünk is communicálja ő Kegme, beküldvén mind az leveleket s mind azokra való választételét és kikhez való igaz párját magánál is megtartsa, hogy ha hasonló casus occurrálna, másszor is ahhoz alkalmaztathassa magát ő Kegme.

40. Az régi kántoros szolgáltnak háromszáz lovasnak kell lenni; ezeknek előbbi mód szerint fizettessen ő Kegme; ezeken kívül száz lovast parancsoltunk volt fogadni szegény Csomakeözi uramnak. Ezeknek hét hópénzt kell adni legalább, rá is erőltesse ő Kegme.

41. Nyilván értheti ő Kegme az Articulusból, az partiumbéli

vármegyék elúnva az váradi sok haszontalan dézmásoknak szegénységükön való lakásokat, insolentiákat, (ki az fiscusnak bizony nem volt hasznára) Articulusba iratták annak reformálását, kire mi is ráígértük magunkat. Isten ő Kegmét kivívén, hírünk nélkül sem most, sem ezután az dézmásokat ki ne bocsássa, mert azt meg akarjuk kevésbiteni, mindazáltal magát ő Kegmét ki nem hagyjuk.

42. Felette kegyelmesen parancsoljuk ő Kegmének, mindenekkel magát megbecsültesse, szerettesse és személyét kedvessé tegye minden rendeknél, mind alatta valóknak s azonkívül valóknak is illendő becsületüket megadja. Az hirtelenséget eltávoztassa, mindent considerate cselekedjék, s az mit maga elméjével ő Kegme fel nem érne, nem messze lakunk, értekezzék velünk, tehetségünk szerint mindenben eligazítani akarjuk.

43. Az várban mindenkor feles időkre való élés legyen mindenféle; arról nagy gondoskodás legyen; el ne vesszen, kár benne ne legyen. Annuatim azt szaporittassa ő Kegme. Az mi liszt s élés el nem állhatna, az helyett újabbat tegyenek, s azt elköltés és minden készséggel, munitióval úgy megtakarja, rakja ő Kegme az várat, hogy képes volna, három vagy négy esztendeig való szállást kellene szenvedni is, ne legyen fogyatkozás az miatt.

44. Nyilván vagy az is ő Kegménél, hogy nekünk is óránként kelletik az vitélő nép. Igen igen prohibeálja ő Kegme erős büntetés alatt: sohva (sic!) fizetésre ne menjenek, sem az hajduság közül, sem másunnan az mi partiumbeli birodalmunkból. Az ki az ellen cselekednék, meg is büntesse ő Kegme.

45. Római Császárral való barátságunkat ő Kegme mint az szeme fényét, úgy óltalmazza, annak bántódását legkisebben is eltávoztassa.

46. Az várbeli praedicatoron felette mód nélkül adtak volt ki minap az benvaló praesidium, az mivel láttatnak fejedelmi hivatalunkat is sértegetni, mivel mi fizetünk az praedicatornak. Ezután ő Kegme meg ne engedje, hogy mi hírünk nélkül ő-magoknak papot választthassanak.

47. Mindenekben ő Kegme az igazságot igyekezzék követni, abban nincsen is kétségünk. Senkit ok nélkül, törvénytelenül alatta-valóknak ne engedjen rongálni, tömlöczözni, sanyargatni, erszényében véret venni. Akit megfognak, ha bűnös, mennél hamarabb, igaz törvény után exequáltassa, az ki pedig ártatlan, ne sanyargattassék.

48. Az váradi piacra nagyon sok idegen ember jár, elad, vagy marhát hoz; arról is szorgalmas vigyázása legyen ő Kegménél, alatta-valóktól az ilyenek is semmi iniuriát ne szenvedjenek, meg ne károsodjanak, hadd inkább édesedhessenek és másutt is imádhassanak Istent mindnyájunkért.

49. Akárm i új állapotban is meg szokott történni, sok hízelkedők szoktak támadni, ki egyet, s ki mást sugalhat ő Kegmé-

nek; felette kegyelmesen intjük ő Kegmét, bár nyitva tartsa fülét szavok meghallására, jó néven is vegye tőlük, de szavukon mindaddig se mozduljon meg, míg jól meg nem érti az dolgokat másunnan is és végére nem megyen alattomban másoktól is az dolog igazságának.

50. Alattavalóknak és minden egyéb vétekben találtatott embereknek büntetésükben szükség ő Kegmének úgy viselni magát: az bűn se maradjon el büntetlenül, mindazáltal felettébb való keménység és irgalmatlanság se találtassék az büntetésben.

51. Az vár piaczat, bástyáit, udvarát mennél tisztábban lehet, úgy tartassa ő Kegme. Ganéjt, rútságokat illendő helyben hordhasson. Az drabantok s pattantyusok házait illendő helyre rendelje, csináltassa ő Kegme.

52. Több dolgokról is kelletnék ő Kegmének instructiót adnunk, de mivel az idő is rövid, az ő Kegme hűségére s industriájára is támasztani akarunk, most ebben végezzük el, reserválva mindazáltal magunknak, ezután ha mi szükségést látunk vagy ismerünk, ide inserálni, intvén mégis kegyelmesen ő Kegmét, viselje úgy magát, vehessük kegyelmessen, s magának is ő Kegmének szolgáljon előmenetelére, becsületére, jó hírére, nevére és vehesse is ő Kegme tapasztalhatóképen az mi kegyelmességünket, kiről az Ur Isten adjon erőt, segítséget ő Kegmének. Amen. Secus non facturus.

Datum in civitate nostra Alba Julia die prima mensis Julii anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo quinto.

JEGYZET.

A II. és III. alatt közölt két oklevél szövege bele van szöve az I. alatt közölt oklevél szövegébe, annak azokon a helyein, ahol ezt az I. alattiban fentebb megjelöltük. Így a három oklevél egy egységes füzetet alkot, amelynek eredetijét Budapesten az Országos Levéltár „Kincstári osztály”-ában őrzik: „Act. Publ., Fasc. 20., No. 65.” jel alatt.

A füzet előlapján, ismeretlen kéztől írva, még a következők olvashatók:

„Az pataki leveles ládánkban kell ezt betenni pro Memoria, s ha ki jobbat adhat ennél fiának, adjon hálát érte Ur Istennek, s mi is örömet tanulunk belőle; mi csak addig nyújtózhattunk, az meddig lepelünk érhetett“.

TARTALOM.

	Lap
I. Bevezetés --- --- --- --- ---	3
II. Várad történetének rövid áttekintése --- ---	5
III. A kapitányság története --- --- --- ---	7
IV. A váradi kapitányok --- --- --- ---	18
Függelék. (Oklevelek.)	
<i>A váradi kapitányoknak adott utasítások.</i>	
I. Rákóczy György instructiója --- --- --- ---	33
István király instructiója --- --- --- ---	35
Ibrányi Mihály instrukciója --- --- --- ---	43
